

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

**VODIČ ZA PRIMENU ČLANA 5
KONVENCIJE**

PRAVO NA SLOBODU I BEZBEDNOST

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Mole se izdavači ili organizacije koji žele da objave ovaj izveštaj (ili njegov prevod) u štampanom izdanju ili na internetu da se obrate publishing@echr.coe.int za dodatna uputstva.

© Savet Evrope/Evropski sud za ljudska prava, 2014.

Ovaj je Vodič pripremio Odsek za istraživanje i on ne obavezuje Sud. Prvo izdanje Vodiča je objavljeno juna 2012. Tekst ovog drugog izdanja je ažuriran zaključno sa junom 2014. ali može biti predmet redaktorskih izmena.

Ovaj dokument je dostupan na www.echr.coe.int (Case-Law - Case-Law Analysis - Case-Law Guides).

Pratite tviter nalog Suda <https://twitter.com/echrpublication> na kojem se postavljaju obaveštenja o najnovijim publikacijama.

SADRŽAJ

I. OBLAST PRIMENE.....	5
1) <i>Lišenje slobode</i>	5
2) <i>Kriterijumi koje treba primenjivati</i>	5
3) <i>Mere preduzete u zatvoru</i>	6
4) <i>Bezbednosne provere putnika aviona</i>	6
5) <i>Lišenje slobode mimo formalnog hapšenja i pritvora</i>	6
6) <i>Pozitivne obaveze u vezi sa lišenjem slobode</i>	7
II. ZAKONITOST LIŠENJA SLOBODE U SKLADU SA ČLANOM 5, ST. 1.....	7
1) <i>Cilj člana 5</i>	7
2) <i>Poštovanje nacionalnog zakonodavstva</i>	7
3) <i>Provera poštovanja nacionalnog zakonodavstva</i>	8
4) <i>Opšta načela</i>	8
5) <i>Načelo pravne izvesnosti</i>	8
6) <i>Zabrana proizvoljnosti</i>	9
7) <i>Odluka suda</i>	9
8) <i>Obrazloženje odluka i zahtev vezan za zabranu proizvoljnosti</i>	10
9) <i>Neke prihvatljive procesne manjkavosti</i>	10
10) <i>Kašnjenje u izvršenju odluke o puštanju na slobodu</i>	10
III. DOPUŠTENI LIŠENJE SLOBODE U SKLADU SA ČLANOM 5 ST. 1.....	11
A. Lišenje slobode na osnovu presude.....	11
1) <i>Postojanje presude</i>	11
2) <i>Nadležni sud</i>	11
3) <i>Lišenje slobode mora uslediti „na osnovu“ presude</i>	12
4) <i>Efekat žalbenog postupka</i>	12
B. Lišenje slobode zbog neizvršenja sudske odluke ili zakonske obaveze.....	12
1) <i>Neizvršenje sudske odluke</i>	13
2) <i>Ispunjenje obaveze propisane zakonom</i>	13
C. Pritvor.....	14
1) <i>Cilj hapšenja ili lišenja slobode</i>	14
2) <i>Značenje izraza „opravdana sumnja“</i>	15
3) <i>Izraz “krivično delo”</i>	15
D. Lišenje slobode maloletnog lica.....	15
1) <i>Opšte napomene</i>	16
2) <i>Vaspitni nadzor</i>	16
3) <i>Nadležni organ</i>	16
E. Lišenje slobode iz medicinskih ili socijalnih razloga.....	17
1) <i>Opšte napomene</i>	17
2) <i>Sprečavanje širenja zaraznih bolesti</i>	17
3) <i>Lišenje slobode duševno poremećenih lica</i>	17
4) <i>Lišenje slobode alkoholičara i uživalaca droge</i>	18
5) <i>Skitnice</i>	18
F. Lišenje slobode stranca.....	19
1) <i>Lišenje slobode radi sprečavanja neovlašćenog ulaska u zemlju</i>	19
2) <i>Lišenje slobode u cilju deportacije ili ekstradicije</i>	19
IV. JEMSTVA KOJA SE PRUŽAJU LICIMA LIŠENIM SLOBODE.....	20
A. Obaveštenje o razlozima za hapšenje (član 5, st. 2).....	20
1) <i>Primenljivost</i>	21
2) <i>Cilj</i>	21
3) <i>Lice kom moraju biti predočeni razlozi</i>	21
4) <i>Razlozi moraju biti predočeni „odmah“</i>	21
5) <i>Način predočavanja razloga</i>	22
6) <i>Potreban obim obrazloženja</i>	22
7) <i>Na jeziku koji razume</i>	22

B. Pravo na izvođenje pred sudiju bez odlaganja (član 5, st. 3)	23
1) <i>Cilj odredbe</i>	23
2) <i>Neodložna i automatska sudska kontrola</i>	23
3) <i>Karakter odgovarajućeg službenog lica koje obavlja sudske funkcije</i>	24
4) <i>Nezavisnost</i>	24
5) <i>Procesni zahtev</i>	25
6) <i>Materijalni zahtev</i>	25
(a) <i>Ispitivanje osnovanosti lišenja slobode</i>	25
(b) <i>Ovlašćenje da pusti lice na slobodu</i>	25
C. Pravo na suđenje u razumnom roku ili puštanje na slobodu do okončanja suđenja (član 5, st. 3)	26
1) <i>Period koji treba uzeti u obzir</i>	26
2) <i>Opšta načela</i>	26
3) <i>Osnovi za produženje pritvora</i>	27
(a) <i>Opasnost od bekstva</i>	27
(b) <i>Ometanje postupka</i>	28
(c) <i>Ponovno izvršenje krivičnih dela</i>	28
(d) <i>Očuvanje javnog reda</i>	28
4) <i>Posebna savesnost</i>	28
5) <i>Alternativne mere</i>	28
6) <i>Puštanje na slobodu uz jemstvo</i>	29
7) <i>Osnovanost bilo kojeg preioda lišenja slobode</i>	29
8) <i>Pritvor maloletnih lica</i>	29
D. Pravo na hitno ispitivanje zakonitosti lišenja slobode od strane suda (član 5, st. 4)	30
1) <i>Cilj odredbe</i>	30
2) <i>Karakter ispitivanja koje se zahteva</i>	30
3) <i>Procesne garantije</i>	31
4) <i>Zahtev „hitnosti“</i>	32
(a) <i>Period koji treba uzeti u obzir</i>	33
(b) <i>Relevantni faktori koje treba uzeti u obzir prilikom ocene hitnosti</i>	33
E. Pravo na naknadu za nezakonito lišenje slobode (član 5 st. 5)	34
1) <i>Primenljivost</i>	34
2) <i>Pravni lek</i>	34
3) <i>Dostupnost naknade</i>	34
4) <i>Priroda naknade</i>	34
5) <i>Postojanje štete</i>	35
6) <i>Iznos naknade</i>	35
SPISAK NAVEDENIH PREDMETA	36

I. OBLAST PRIMENE

Član 5, st. 1

„1. Svako ima pravo na slobodu i bezbednost ličnosti. Niko ne može biti lišen slobode osim u sledećim slučajevima i u skladu sa zakonom propisanim postupkom: ...“

1) Lišenje slobode

1. Proglašavajući „pravo na slobodu“, član 5 ima u vidu fizičku slobodu nekog lica, a njegov je cilj da obezbedi da niko ne bude lišen te slobode na proizvoljan način. On se ne odnosi na puka ograničenja slobode kretanja, koja su uređena članom 2 Protokola br. 4 (*Creangă protiv Rumunije* [Vv]^{*}, st. 92; *Engel i drugi protiv Holandije*, st. 58).

2. Razlika između ograničenja slobode kretanja dovoljno ozbiljnih da bi se smatrali lišenjem slobode u skladu sa članom 5 st. 1 i pukih ograničenja slobode kretanja uređenih članom 2 Protokola br. 4 odnosi se na stepen ili intenzitet a ne na prirodu ili suštinu ograničenja (*Guzzardi protiv Italije*, st. 93; *Rantsev protiv Kipra i Rusije*, st. 314; *Stanev protiv Bugarske* [Vv], st. 115).

3. Lišenje slobode ne odnosi se samo na klasični slučaj zatvaranja nakon hapšenja ili osuđujuće presude, već može imati brojne druge oblike (*Guzzardi protiv Italije*, st. 95).

2) Kriterijumi koje treba primenjivati

4. Sud ne smatra da ga obavezuju pravni zaključci domaćih vlasti o tome da li je došlo do lišenja slobode te samostalno vrši ocenu situacije (*H.L. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 90; *H.M. protiv Švajcarske*, st. 30 i 48; *Creangă protiv Rumunije* [Vv], st. 92).

5. Kako bi se utvrdilo da li je neko „lišen slobode“ u smislu člana 5, mora se poći od njegove konkretne situacije i mora se uzeti u obzir čitav dijapazon kriterijuma, poput vrste, trajanja, efekata i načina sprovođenja mere o kojoj je reč (*Guzzardi protiv Italije*, st. 92; *Medvedyev i drugi protiv Francuske* [Vv], st. 73; *Creangă protiv Rumunije* [Vv], st. 91).

6. Zahtev da se uzme u obzir „vrsta“ i „način sprovođenja“ mere o kojoj je reč Sudu omogućuje da uzme u obzir konkretan kontekst i okolnosti vezane za vrste ograničenja mimo paradigme zatvaranja u ćeliji. Zaista, kontekst u kojem je mera preduzeta predstavlja važan faktor, jer se u savremenom društvu često pojavljuju situacije u kojima se od javnosti može zahtevati da trpi ograničenja slobode kretanja ili lične slobode u interesu opšteg dobra (*Nada protiv Švajcarske* [Vv], st. 226; *Austin i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 59).

7. Pojam lišenja slobode u značenju člana 5, st. 1 sadrži kako *objektivni element* zatvaranja nekog lica u određenom ograničenom prostoru tokom perioda vremena koji nije zanemarljiv, tako i dodatni *subjektivni element* koji se odnosi na to da to lice nije na valjan način dalo pristanak na zatvaranje o kojem je reč (*Storck protiv Nemačke*, st. 74; *Stanev protiv Bugarske* [Vv], st. 117).

8. Relevantni objektivni faktori koje treba razmotriti obuhvataju mogućnost napuštanja ograničenog prostora, stepen nadzora i kontrole kretanja lica, meru u kojoj je ono izolovano i mogućnost da ostvaruje društvene kontakte (vidi, na primer, *Guzzardi protiv Italije*, st. 95;

* Hajperlinkovi ka predmetima koji su dati u elektronskoj verziji Vodiča upućuju na originalni tekst na engleskom ili francuskom (dva službena jezika Suda) presude ili odluke koju je izrekao Evropski sud za ljudska prava (u daljem tekstu: Sud) ili na izveštaje Evropske komisije za ljudska prava (u daljem tekstu: Komisija). Osim ako nije drugačije naznačeno, svi navodi se odnose na presude o meritumu koje je izreklo jedno od Veća Suda. Skraćenica „(odl)“ ukazuje na to da je u pitanju odluka Suda, dok skraćenica „[Vv]“ ukazuje na to da je o predmetu odlučivalo Veliko veće.

H.M. protiv Švajcarske, st. 45; *H.L. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 91; i *Storck protiv Nemačke*, st. 73).

9. Kada činjenice ukazuju na to da je u pitanju bilo lišenje slobode u smislu člana 5 st. 1, relativno kratko trajanje zatvaranja ne utiče na taj zaključak (*Rantsev protiv Kipra i Rusije*, st. 317; *Iskandarov protiv Rusije*, st. 140).

10. Element prinude prilikom vršenja ovlašćenja policije da zaustavlja i pretresa lica ukazuje na lišenje slobode, bez obzira na kratkotrajnost te mere (*Krupko i drugi protiv Rusije*, st. 36; *Foka protiv Turske*, st. 78; *Gillan i Quinton protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 57; *Shimovolos protiv Rusije*, st. 50; i *Brega i drugi protiv Moldavije*, st. 43).

11. Činjenica da nekom licu nisu stavljene lisice, da nije zatvoreno u ćeliju ili na drugi način fizički sputano ne predstavlja odlučujući faktor prilikom utvrđivanja postojanja lišenja slobode (*M.A. protiv Kipra*, st. 193).

12. Pravo na slobodu je isuviše važno u demokratskom društvu da bi neko lice izgubilo mogućnost da uživa zaštitu koju predviđa Konvencija isključivo zato što se možda predalo kako bi bilo lišeno slobode, naročito ako to lice nije poslovno sposobno da pristane na predloženu radnju ili da joj se usprotivi (*H.L. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 90; *Stanev protiv Bugarske* [Vv], st. 119).

13. Činjenica da neko lice nije poslovno sposobno ne znači neizostavno da nije kadro da razume ili pristane na svoju situaciju (*ibid.*, st. 130; *Shtukaturov protiv Rusije*, st. 107-09; *D.D. protiv Litvanije*, st. 150).

3) Mere preduzete u zatvoru

14. Disciplinske mere koje se izriču u okviru zatvora a koje utiču na uslove zatvaranja ne mogu se smatrati lišenjem slobode. Takve se mere u uobičajenim okolnostima moraju smatrati promenama uslova zakonitog zatvaranja i ne potpadaju pod dejstvo člana 5, st. 1 Konvencije (*Bollan protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl)).

4) Bezbednosne provere putnika aviona

15. Pitanja povrede člana 5 Konvencije se ne otvaraju kada granični službenici zaustave putnika tokom granične kontrole na aerodromu kako bi razjasnili njegovu situaciju i kada njegovo lišenje slobode ne premašuje period strogo nužan za sprovođenje odgovarajućih formalnosti (*Gahramanov protiv Azerbejdžana* (odl), st. 41).

5) Lišenje slobode mimo formalnog hapšenja i pritvora

16. Pitanje primenljivosti člana 5 se pojavljuje u raznim okolnostima, uključujući:
- smeštanje lica u psihijatrijsku ili socijalnu ustanovu (vidi, između ostalog, presude u predmetima, *De Wilde, Ooms i Versyp protiv Belgije*; *Nielsen protiv Danske*; *H.M. protiv Švajcarske*; *H.L. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*; *Storck protiv Nemačke*; *A. i drugi protiv Bugarske*; *Stanev protiv Bugarske* [Vv]);
 - zadržavanje u tranzitnoj zoni aerodroma (*Amuur protiv Francuske*; *Shamsa protiv Poljske*; *Mogoş i drugi protiv Rumunije* (odl); *Mahdid i Haddar protiv Austrije* (odl); i *Riad i Idiab protiv Belgije*);
 - ispitivanje u stanici policije (*I.I. protiv Bugarske*; *Osypenko protiv Ukrajine*; *Salayev protiv Azerbejdžana*; *Farhad Aliyev protiv Azerbejdžana*; i *Creangă protiv Rumunije* [Vv]);
 - zaustavljanje i pretres od strane policije (*Foka protiv Turske*; *Gillan i Quinton protiv Ujedinjenog Kraljevstva*; i *Shimovolos protiv Rusije*);

- mere za kontrolu mase koje policija usvaja radi zaštite javnog reda (*Austin i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv]);
- kućni pritvor (*Mancini protiv Italije*; *Lavents protiv Letonije*; *Nikolova protiv Bugarske* (br. 2); i *Dacosta Silva protiv Španije*).

6) Pozitivne obaveze u vezi sa lišenjem slobode

17. U prvoj rečenici stava 1 člana 5 je propisana pozitivna obaveza države ne samo da se uzdržava od aktivnog kršenja prava o kojima je reč, već i da preduzima odgovarajuće korake kako bi svima u svojoj nadležnosti obezbedila zaštitu od nezakonitog zadiranja u ta prava (*El-Masri protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije* [Vv], st. 239).

18. Stoga je država u obavezi da preduzima mere koje obezbeđuju delotvornu zaštitu ugroženih lica, uključujući razumne mere radi sprečavanja lišenja slobode za koje vlasti znaju ili bi trebalo da znaju (*Storck protiv Nemačke*, st. 102).

19. Država je odgovorna ako prećutno pristaje na lišenje slobode nekog lica od strane privatnih lica ili ako ne prekine tu situaciju (*Riera Blume i drugi protiv Španije*; *Rantsev protiv Kipra i Rusije*, st. 319-21; *Medova protiv Rusije*, st. 123-25).

II. ZAKONITOST LIŠENJA SLOBODE U SKLADU SA ČLANOM 5, ST. 1

1) Cilj člana 5

20. Osnovni cilj člana 5 je da spreči proizvoljno ili neopravdano lišenje slobode (*McKay protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 30). Pravo na slobodu i bezbednost ličnosti je od najvećeg značaja u „demokratskom društvu“ u smislu Konvencije (*Medvedyev i drugi protiv Francuske* [Vv], st. 76; *Ladent protiv Poljske*, st. 45, od 18. marta 2008).

21. Sud stoga smatra da lišenje slobode nekog lica koje država ne priznaje predstavlja potpuno negiranje garantija člana 5 Konvencije koje su od suštinskog značaja, kao i najtežu povredu tog člana (*El-Masri protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije* [Vv], st. 233). Nepostojanje evidencije o pojedinostima poput datuma, vremena i lokacije lišenja slobode, imena lica lišenog slobode, razloga za lišenje slobode i imena lica koje ga sprovodi mora se smatrati suprotnim, između ostalog, samom cilju člana 5 Konvencije (*Kurt protiv Turske*, st. 125). Ono nije u skladu ni sa zahtevom vezanim za zakonitost, koji Konvencija sadrži (*Anguelova protiv Bugarske*, st. 154).

2) Poštovanje nacionalnog zakonodavstva

22. Da bi zadovoljavalo zahtev vezan za zakonitost, lišenje slobode mora biti „u skladu sa zakonom propisanim postupkom“. To znači da lišenje slobode mora biti u skladu sa materijalnim i procesnim pravilima nacionalnog zakonodavstva (*Del Río Prada protiv Španije* [Vv], st. 125) ili međunarodnog prava, gde je to primereno (vidi, između ostalog, presude u predmetima *Medvedyev i drugi protiv Francuske* [Vv], st. 79; *Toniolo protiv San Marina i Italije*, st. 46).

23. Na primer, Sud je utvrdio povredu člana 5 jer vlasti nisu podnele zahtev za produženje pritvora u roku propisanom zakonom (*G.K. protiv Poljske*, st. 76). S druge strane, konstatovao je da navodno kršenje uputstava o načinu na koji se moraju sprovesti istrage određenih vrsta protivpravnih dela nije učinilo nevažećim nacionalni pravni osnov za hapšenje i kasniji pritvor (*Talat Tepe protiv Turske*, st. 62).

3) Provera poštovanja nacionalnog zakonodavstva

24. Mada je obično prvenstveno na nacionalnim vlastima, posebno na sudovima, da tumače i primenjuju domaće zakonodavstvo, situacija je drugačija u slučajevima u kojima nepoštovanje tog zakonodavstva obuhvata povredu Konvencije. Kada je reč o stavu 1 člana 5 Konvencije, Sud mora da primeni određeno ovlašćenje i proveri da li je poštovano nacionalno zakonodavstvo (vidi, između ostalog, presude u predmetima *Creangă protiv Rumunije* [Vv], st. 101; *Baranowski protiv Poljske*, st. 50; *Benham protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 41). Sud pri tom mora da ima u vidu pravnu situaciju koja je postojala u predmetno vreme (*Wloch protiv Poljske*, st. 114).

4) Opšta načela

25. Zahtev vezan za zakonitost nije ispunjen pukim poštovanjem relevantnog domaćeg zakonodavstva; samo domaće zakonodavstvo mora biti u skladu sa Konvencijom, uključujući opšta načela koja su u njoj izražena ili se podrazumevaju (*Plesó protiv Mađarske*, st. 59).

Opšta načela koja se u Konvenciji podrazumevaju a na koja se poziva u sudskoj praksi vezanoj za član 5, st.1 obuhvataju načelo vladavine prava, a, u vezi sa njim, i načelo pravne izvesnosti, načelo srazmernosti i načelo zaštite od proizvoljnosti, koje, štaviše, predstavlja sâm cilj člana 5 (*Simons protiv Belgije* (odl), st. 32).

5) Načelo pravne izvesnosti

26. Kada je u pitanju lišenje slobode, naročito je važno da bude zadovoljeno opšte načelo pravne izvesnosti. Stoga je od presudnog značaja da su uslovi za lišenje slobode jasno utvrđeni u domaćem zakonodavstvu i da je samo zakonodavstvo predvidljivo sa stanovišta primene, kako bi se ispunio standard „zakonitosti“ koji postavlja Konvencija, jer je to standard koji iziskuje da celo zakonodavstvo bude dovoljno precizno kako bi omogućilo licu – po potrebi, i uz odgovarajuće savete – da predvidi, u meri u kojoj je to razumno u datim okolnostima, posledice koje određena radnja može podrazumevati (vidi, između ostalog, nedavne presude u predmetima *Del Río Prada protiv Španije* [Vv], st. 125; *Creangă protiv Rumunije*, st. 120; i *Medvedyev i drugi protiv Francuske* [Vv], st. 80).

27. Na primer, praksa držanja lica u pritvoru u skladu sa optužnim predlogom u odsustvu bilo kakvog konkretnog osnova u nacionalnom pravu ili sudskoj praksi predstavlja povredu člana 5, st. 1 (*Baranowski protiv Poljske*, st. 50-58). Slično tome, praksa automatskog produžavanja pritvora u odsustvu bilo kakvog zakonskog osnova suprotna je članu 5 st. 1 (*Svipsta protiv Letonije*, st. 86). Međutim, produžavanje pritvora jednom licu na osnovu naloga optužnog veća koje je zahtevalo dodatnu istragu, bez donošenja formalne odluke o pritvoru, nije predstavljalo povredu tog člana (*Laumont protiv Francuske*, st. 50).

28. Odredbe koje domaće vlasti tumače na nedosledan ili uzajamno isključujući način takođe ne zadovoljavaju standard „kvaliteta zakona“ koji se zahteva u skladu sa Konvencijom (*Nasrullojev protiv Rusije*, st. 77; *Ječius protiv Litvanije*, st. 53-59). Međutim, u odsustvu bilo kakve sudske prakse, Sud nije dužan da sam tumači nacionalno zakonodavstvo. On stoga možda neće biti spreman da zaključi da nacionalni sudovi nisu postupali u skladu sa zakonom propisanim postupkom (*Wloch protiv Poljske*, st. 114-16; *Winterwerp protiv Holandije*, st. 48-50).

29. Iako diplomatske note predstavljaju izvor međunarodnog prava, pritvor posade na osnovu takvih nota nije zakonit u smislu člana 5, st. 1 ako one nisu dovoljno precizne ili predvidljive. Konkretno, odsustvo konkretnog pomena potencijalnog hapšenja i pritvora članova posade ne zadovoljava zahteve vezane za pravnu izvesnost i predvidljivost iz člana 5, st. 1 Konvencije (*Medvedyev i drugi protiv Francuske* [Vv], st. 96-100).

6) Zabrana proizvoljnosti

30. Pored toga, svako lišenje slobode treba da bude u skladu sa ciljem zaštite pojedinca od proizvoljnosti (vidi, između ostalog, presudu u predmetu *Witold Litwa protiv Poljske*, st. 78).

31. Pojam „proizvoljnosti“ u članu 5, st. 1 proteže se dalje od neusklađenosti sa domaćim pravom, tako da lišenje slobode može biti zakonito u smislu domaćeg prava ali ipak proizvoljno, a time i suprotno Konvenciji (*Creangă protiv Rumunije*, st. 84; *A. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 164).

32. Pojam proizvoljnosti može se razlikovati u određenoj meri u zavisnosti od vrste lišenja slobode u pitanju. Sud je ukazao na to da do proizvoljnosti može doći ako postoji element loše volje ili obmane od strane vlasti; ako odluka o pritvoru i izvršenje te odluke ne odgovaraju ciljevima ograničenja dozvoljenih relevantnom tačkom člana 5, st. 1; ako ne postoji veza između navedenog osnova za dozvoljeno lišenje slobode i mesta i uslova lišenja slobode; i ako ne postoji odnos srazmernosti između navedenog osnova za lišenje slobode i lišenja slobode o kojem je reč (podroban pregled ključnih načela je dostupan u presudama u predmetima *James, Wells i Lee protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 191-95; i *Saadi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 68-74).

33. Brzina kojom domaći sudovi zamenjuju odluku o pritvoru koja je ili istekla ili za koju je utvrđeno da je manjkava predstavlja dodatni relevantni element prilikom procene da li se pritvor nekog lica mora smatrati proizvoljnim (*Mooren protiv Nemačke* [Vv], st. 80). Sud je stoga u kontekstu tačke c smatrao da pritvor podnosioca predstavke nije bio proizvoljan jer je proteklo manje od mesec dana od dana isteka prve odluke o pritvoru i izdavanja nove, obrazložene odluke o pritvoru nakon što je žalbeni sud predmet vratio nižem sudu (*Minjat protiv Švajcarske*, st. 46 i 48). Nasuprot tome, pritvor koji je trajao više od godinu dana nakon što je žalbeni sud predmet vratio nižem sudu, pri čemu se podnosilac predstavke u stanju neizvesnosti jer nije znao šta je osnov za njegov pritvor, u kombinaciji sa nepostojanjem roka u kojem niži sud mora da preispita osnovanost njegovog pritvora, smatran je proizvoljnim lišenjem slobode (*Khudoyorov protiv Rusije*, st. 136-37).

7) Odluka suda

34. Period lišenja slobode je u načelu „zakonit“ ako je zasnovan na odluci suda. Lišenje slobode na osnovu odluke za koju je viši sud kasnije utvrdio da je bila nezakonita može i dalje biti valjano po domaćem zakonodavstvu (*Bozano protiv Francuske*, st. 55). Lišenje slobode može i dalje biti u skladu sa „zakonom propisanim postupkom“ iako su domaći sudovi priznali manjkavosti u postupku lišenja slobode ali su konstatovali da je ono ipak bilo zakonito (*Erkalo protiv Holandije*, st. 55-56). Stoga čak i manjkavosti odluke o pritvoru ne čine nužno ceo period lišenja slobode nezakonitim u smislu člana 5, st. 1 (*Yefimenko protiv Rusije*, st. 102-08; *Ječius protiv Litvanije*, st. 68; *Benham protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 42-47).

35. Sud povlači razliku između akata domaćih sudova koji su u okviru njihovih nadležnosti i onih koji izlaze iz tih okvira (*ibid.*, st. 43 *et seq.*). Konstatovao je da odluke o pritvoru nisu valjane *ex facie* u slučajevima kada zainteresovana strana nije propisno obavestena o ročištu (*Khudoyorov protiv Rusije*, st. 129), kada domaći sudovi nisu sproveli istragu o (finansijskim) sredstvima koja je propisana domaćim zakonodavstvom (*Lloyd i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 108 i 116), ili kada niži sudovi nisu valjano razmotrili alternative zatvoru (*ibid.*, st. 113). S druge strane, Sud zaključuje da je pritvor bio zakonit u odsustvu dokaza da je postupanje nacionalnih sudova predstavljalo „tešku ili očiglednu nepravilnost“ (*ibid.*, st. 114).

8) *Obrazloženje odluka i zahtev vezan za zabranu proizvoljnosti*

36. Neobrazloženost ili nedovoljna obrazloženost odluka o pritvoru jedan je od elemenata koje Sud uzima u obzir kada ocenjuje zakonitost lišenja slobode shodno članu 5 st. 1. Stoga propust pravosudnih organa da predoče *bilo kakav* osnov za lišenje slobode na duži period može biti nesaglasan sa načelom zaštite od proizvoljnosti zajemčenim članom 5 st. 1 (*Stășaitis protiv Litvanije*, st. 66-67). Slično tome, odluka koja je izuzetno kratka i u kojoj se ne navodi nijedna zakonska odredba kojom se dozvoljava pritvor ne pruža dovoljnu zaštitu od proizvoljnosti (*Khudoyorov protiv Rusije*, st. 157).

37. Sud, međutim, može konstatovati da je lišenje slobode podnosioca predstavke bilo u skladu sa domaćim zakonodavstvom uprkos tome što u odluci o pritvoru nisu navedeni razlozi, kada su nacionalni sudovi smatrali da su postojali neki osnovi za pritvor podnosioca predstavke (*Minjat protiv Švajcarske*, st. 43). Pored toga, Sud je konstatovao da član 5, st. 1 nije povređen zato što su domaći sudovi odbili da nalože puštanje pritvorenika na slobodu i vrate predmet nižim sudovima kako bi utvrdili da li je pritvor bio zakonit u situaciji kada su ti sudovi ukinuli odluku o pritvoru jer nije dovoljno obrazložena ali su smatrali da postoje neki osnovi za pritvor podnosioca predstavke (*ibid.*, st. 47).

38. Odluka o pritvoru mora da bude zasnovana na konkretnim razlozima i u njoj mora da bude naveden konkretan vremenski rok (*Meloni protiv Švajcarske*, st. 53). Štaviše, vlasti moraju da razmotre mere koje su blaže od pritvora (*Ambruszkiewicz protiv Poljske*, st. 32).

9) *Neke prihvatljive procesne manjkavosti*

39. Konstatovano je da pritvor podnosioca predstavke nije nezakonit u slučaju sledećih procesnih manjkavosti:

- propust da se optuženi zvanično obavesti o odluci o pritvoru ne predstavlja „tešku ili očiglednu nepravilnost“ u izuzetnom smislu na koji Sud ukazuje u svojoj praksi s obzirom na to da su organi istinski verovali da je podnosilac predstavke obavešten o odluci (*Marturana protiv Italije*, st. 79; vidi, međutim, presudu u predmetu *Voskuil protiv Holandije*, u kojoj je Sud utvrdio povredu zbog propusta organa da podnosioca predstavke obaveste o odluci o pritvoru u roku propisanom zakonom: tri dana umesto dvadeset i četiri sata.);
- jednostavna administrativna greška u nalogu za hapšenje ili odluci o pritvoru koju je kasnije ispravio sudski organ (*Nikolov protiv Bugarske*, st. 63; *Douiyeb protiv Holandije* [Vv], st. 52);
- izmena formalnog osnova za pritvor podnosioca predstavke, s obzirom na činjenice koje su sudovi naveli kako bi potkrepili svoje zaključke (*Gaidjurgis protiv Litvanije* (odl)). Propust organa da navedu odgovarajuće razloge za takvu izmenu može, međutim, navesti Sud na zaključak da je prekršen član 5, st. 1 (*Calmanovici protiv Rumunije*, st. 65).

10) *Kašnjenje u izvršenju odluke o puštanju na slobodu*

40. U državi vladavine prava je nezamislivo da neko lice i dalje bude lišeno slobode uprkos postojanju sudske odluke o puštanju na slobodu (*Assanidze protiv Gruzije* [Vv], st. 173). Sud, međutim, prihvata da je određeno kašnjenje u sprovođenju odluke o puštanju pritvorenika na slobodu razumljivo, a često i neizbežno. Ipak, nacionalni organi moraju da nastoje da to kašnjenje svedu na najmanju moguću meru (*Giulia Manzoni protiv Italije*, st. 25). Utvrđeno je da jedanaestochasovno kašnjenje u izvršenju odluke o puštanju podnosioca predstavke na slobodu „bez odlaganja“ nije u skladu sa članom 5, st. 1 Konvencije (*ibid.*; *Quinn protiv Francuske*, st. 39-43).

III. DOPUŠTENI LIŠENJE SLOBODE U SKLADU SA ČLANOM 5, ST. 1

A. Lišenje slobode na osnovu presude

Član 5, stav 1, tačka a

„1. ... Niko ne može biti lišen slobode osim u sledećim slučajevima i u skladu sa zakonom propisanim postupkom:

a. u slučaju zakonitog lišenja slobode na osnovu presude nadležnog suda;“

1) Postojanje presude

41. Član 5, stav 1.a se odnosi na svaku „presudu“ koja za posledicu ima lišenje slobode, a koju izriče sud, pri čemu se ne pravi nikakva razlika na osnovu pravne prirode dela za koje je neko lice proglašeno krivim, bilo ono klasifikovano kao krivično delo ili disciplinski prekršaj u unutrašnjem pravu države o kojoj je reč (*Engel i drugi protiv Holandije*, st. 68; *Galstyan protiv Jermenije*, st. 46).

42. Ovaj izraz označava kako proglašenje krivice, tako i izricanje kazne ili druge mere koja obuhvata lišenje slobode (*Del Río Prada protiv Španije* [Vv], st. 125; *James, Wells i Lee protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 189; *M. protiv Nemačke*, st. 87; *Van Droogenbroeck protiv Belgije*, st. 35; *B. protiv Austrije*, st. 38).

43. Ovom se odredbom Države ugovornice ne sprečavaju da izvršavaju odluke o lišenju slobode koje donose nadležni sudovi izvan njihove teritorije (*X. protiv Nemačke*, odluka Komisije od 14. decembra 1963). Premda Države ugovornice nisu u obavezi da utvrde da li je postupak koji je za posledicu imao osuđujuću presudu bio u skladu sa zahtevima člana 6 (*Drozd i Janousek protiv Francuske i Španije*, st. 110), osuđujuća presuda ne može biti rezultat flagrantnog uskraćivanja pravde (*Ilašču i drugi protiv Moldavije i Rusije* [Vv], st. 461; *Stoichkov protiv Bugarske*, st. 51). Ako je osuđujuća presuda rezultat postupka koji je bio „očigledno suprotan odredbama člana 6 ili načelima koja se njime garantuju“, lišenje slobode koje sledi ne bi bilo opravdano u smislu člana 5 st. 1.a (*Willcox i Hurford protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl), st. 95).

2) Nadležni sud

44. Izraz „sud“ označava tela koja ne samo da poseduju zajedničke osnovne odlike, od kojih je najvažnija nezavisnost od izvršne vlasti i strana u postupku, već i pružaju garantije sudskog postupka (*Weeks protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 61; *De Wilde, Ooms i Versyp protiv Belgije*, st. 78). Forme postupka, međutim, ne moraju nužno biti istovetne u svim slučajevima kada je potrebna intervencija suda. Kako bi se utvrdilo da li neki postupak pruža adekvatne garantije, mora se uzeti u obzir posebna priroda okolnosti u kojima se taj postupak sprovodi (*ibid.*).

45. Pored toga, telo o kojem je reč mora da ima ne samo puku savetodavnu funkciju, već i nadležnost da odlučuje o zakonitosti lišenja slobode i da naloži puštanje na slobodu ako je lišenje slobode nezakonito (*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 61; *Weeks protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 61).

46. Sud nije „nadležan“ ako njegov sastav nije „obrazovan na osnovu zakona“ (*Yefimenko protiv Rusije*, st. 109-11).

3) Lišenje slobode mora uslediti „na osnovu“ presude

47. Izraz „na osnovu“ (*after*) ne znači samo da lišenje slobode mora vremenski da usledi nakon osuđujuće presude: pored toga, lišenje slobode mora proisteći iz, uslediti i zavisiti ili se dogoditi na osnovu osuđujuće presude. Ukratko, mora postojati dovoljna uzročno-posledična veza između osude i lišenja slobode o kojem je reč (*James, Wells i Lee protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 189; *Monnell i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 40; *Del Río Prada protiv Španije* [Vv], st. 124).

48. Međutim, vremenom ova uzročno-posledična veza postepeno slabi i može na kraju i da se prekine ako se dođe do tačke u kojoj je odluka da se lice ne pusti na slobodu ili da se ponovo liši slobode (uključujući produženje preventivnog pritvora) zasnovana na razlozima koji nemaju veze sa zakonodavstvom ili sudom ili na oceni koja je sa stanovišta tih ciljeva bila nerazumna. U tim bi se okolnostima lišenje slobode koje je na početku bilo zakonito pretvorilo u lišenje slobode koje je proizvoljno, a stoga i nespojivo sa članom 5 (*ibid.*, st. 124; i *H.W. protiv Nemačke*, st. 102; *M. protiv Nemačke*, st. 88, o produženju preventivnog pritvora).

49. Izraz „na osnovu presude“ se ne može tumačiti tako da se odnosi samo na pravosnažne osuđujuće presude, jer bi se time isključila mogućnost hapšenja prvostepeno osuđenih lica koja su bila na slobodi tokom suđenja. Ne može se prenebregnuti činjenica da je tokom suđenja sprovedenog u skladu sa zahtevima člana 6 utvrđena krivica nekog lica, koje je lišeno slobode tokom žalbenog ili postupka revizije (*Wemhoff protiv Nemačke*, st. 9).

50. Član 5, st. 1.a važi i u slučajevima lišenja slobode duševno poremećenih lica i njihovog smeštanja u psihijatrijske ustanove na osnovu osuđujuće presude (*Radu protiv Nemačke*, st. 97; *X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 39). Ova odredba, međutim, ne važi kada je u takvim slučajevima izrečena oslobađajuća presuda (*Luberti protiv Italije*, st. 25).

4) Efekat žalbenog postupka

51. U načelu, period lišenja slobode je zakonit ako je sproveden u skladu sa sudskom odlukom. Ako se kasnije ispostavi da je sud prilikom donošenja odluke povredio domaće pravo, to neće nužno retroaktivno uticati na zakonitost tog perioda lišenja slobode. Organi u Strazburu odbijaju da podrže predstavke lica osuđenih za krivična dela koja u žalbama tvrde da su domaći žalbeni sudovi utvrdili da su njihove osude ili kazne bile zasnovane na pogrešno utvrđenom činjeničnom stanju ili povredi pravila postupka (*Benham protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 42). Međutim, lišenje slobode na osnovu osuđujuće presude je nezakonito ako nije zasnovano na domaćem pravu ili ako je proizvoljno (*Tsirlis i Kouloumpas protiv Grčke*, st. 62).

B. Lišenje slobode zbog neizvršenja sudske odluke ili zakonske obaveze

Član 5, st. 1, tačka b

„1. ... Niko ne može biti lišen slobode osim u sledećim uslovima i u skladu sa zakonom propisanim postupkom:

...

b. u slučaju zakonitog hapšenja ili lišenja slobode zbog neizvršenja zakonite sudske odluke ili radi obezbeđenja ispunjenja neke obaveze propisane zakonom;“

1) Neizvršenje sudske odluke

52. Formulacijom prvog dela tačke b člana 5, st. 1 se pretpostavlja da je lice koje je uhapšeno ili lišeno slobode moralo imati priliku da izvrši sudsku odluku i da to nije učinilo (*Beiere protiv Letonije*, st. 49).

53. Pojedinci se ne mogu smatrati odgovornim za neizvršenje sudskih odluka ako o njima nikad nisu obavešteni (*ibid.*, st. 50).

54. Odbijanje nekog lica da se povinuje određenim merama ili da postupi u skladu sa određenom procedurom pre no što mu to naloži nadležni sud ne stvara nikakvu pretpostavku kada se odlučuje o tome da li je poštovalo takvu sudsku odluku (*Petukhova protiv Rusije*, st. 59).

55. Domaći organi moraju da ostvare pravičnu ravnotežu u demokratskom društvu između značaja obezbeđivanja poštovanja zakonite odluke suda i značaja prava na slobodu. Faktori koje treba uzeti u obzir obuhvataju cilj odluke, mogućnost njenog izvršenja i dužinu lišenja slobode. Pitanje srazmernosti dobija posebnu važnost u ukupnom kontekstu (*Gatt protiv Malte*, st. 40).

56. Organi Konvencije primenjuju prvi deo člana 5, st. 1.b na predmete koji se odnose, na primer, na propust lica da plati novčanu kaznu koju je odredio sud (*Velinov protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije; Airey protiv Irske*, odluka Komisije), odbijanje lica da se podvrgne lekarskom pregledu kako bi se utvrdilo njegovo psihičko zdravlje (*X. protiv Nemačke*, odluka Komisije od 10. decembra 1975) ili testu krvi koji je naložio sud (*X. protiv Austrije*, odluka Komisije), nepoštovanje ograničenja vezanih za prebivalište (*Freda protiv Italije*, odluka Komisije), neizvršenje odluke o predaji dece roditelju (*Paradis protiv Nemačke* (odl)), nepovinovanje obavezujućim nalogima (*Steel i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*), kršenje uslovne kazne (*Gatt protiv Malte*) i smeštanje u psihijatrijsku bolnicu (*Beiere protiv Letonije*, gde je Sud utvrdio da odluka o lišenju slobode nije predstavljala „zakonitu sudsku odluku“).

2) Ispunjenje obaveze propisane zakonom

57. Drugim delom tačke b stava 1 člana 5 dozvoljava se lišenje slobode samo radi „obezbeđenja ispunjenja“ neke obaveze propisane zakonom. Stoga mora postojati neispunjena obaveza lica o kom je reč, dok njegovo hapšenje i lišenje slobode moraju imati za cilj obezbeđenje njenog ispunjenja i ne treba da budu kaznenog karaktera. Osnov za lišenje slobode shodno članu 5, st. 1.b prestaje da postoji čim se obaveza ispuni. (*Vasileva protiv Danske*, st. 36).

58. Obaveza po svojoj prirodi mora biti određena i konkretna (*Ciulla protiv Italije*, st. 36). Široko tumačenje bi proizvelo posledice koje nisu u skladu sa pojmom vladavine prava (*Engel i drugi protiv Holandije*, st. 69; *Iliya Stefanov protiv Bugarske*, st. 72).

59. Obaveza neizvršenja krivičnog dela se može smatrati „određenom i konkretnom“ samo ako su u dovoljnoj meri naznačeni mesto i vreme predstojećeg izvršenja dela i njegove potencijalne žrtve. U kontekstu obaveze nekog lica da se uzdrži od izvršenja nekog akta, za razliku od obaveze da nešto učini, to je lice moralo biti upoznato sa konkretnim aktom kojeg je trebalo da se uzdrži ili je moralo pokazati da nije voljno da se od njega uzdrži pre no što se zaključi da ono nije ispunilo obavezu o kojoj je reč (*Ostendorf protiv Nemačke*, st. 93-94).

60. Hapšenje je u smislu Konvencije prihvatljivo samo ako „obaveza propisana zakonom“ ne može biti ispunjena primenom blažih mera (*Khodorkovskiy protiv Rusije*, st. 136). Načelo srazmernosti pored toga nalaže da mora biti ostvarena ravnoteža između značaja obezbeđenja trenutnog ispunjenja obaveze o kojoj je reč i značaja prava na slobodu u demokratskom društvu (*Saadi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 70).

61. Sud prilikom ove procene pridaje važnost sledećim aspektima: prirodi obaveze koja proističe iz relevantnog zakonodavstva, uključujući cilj i svrhu; licu koje je lišeno slobode i konkretnim okolnostima koje su dovele do lišenja slobode; i trajanju lišenja slobode (*Vasileva protiv Danske*, st. 38; *Epple protiv Nemačke*, st. 37).

62. Situacije koje je Sud razmatrao u vezi sa drugim delom tačke b člana 5, st. 1, obuhvataju, na primer, obavezu podvrgavanja bezbednosnoj proveru pri ulasku u zemlju (*McVeigh i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, izveštaj Komisije), obavezu pružanja detalja o ličnom identitetu (*Vasileva protiv Danske*; *Novotka protiv Slovačke* (odl); *Sarigiannis protiv Italije*), obavezu podvrgavanja psihijatrijskom pregledu (*Nowicka protiv Poljske*), obavezu napuštanja određene oblasti (*Epple protiv Nemačke*), obavezu odlaska u stanicu policije radi saslušanja (*Iliya Stefanov protiv Bugarske*; *Osypenko protiv Ukrajine*; i *Khodorkovskiy protiv Rusije*) i obavezu očuvanja mira neizvršenjem krivičnog dela (*Ostendorf protiv Nemačke*).

C. Pritvor

Član 5, st. 1.c

„1. ... Niko ne može biti lišen slobode osim u sledećim uslovima i u skladu sa zakonom propisanim postupkom:

...

c. u slučaju zakonitog hapšenja ili lišenja slobode radi privođenja lica pred nadležnu sudsku vlast zbog opravdane sumnje da je izvršilo krivično delo ili kada se to opravdano smatra potrebnim kako bi se predupredilo izvršenje krivičnog dela ili bekstvo po njegovom izvršenju;“

1) Cilj hapšenja ili lišenja slobode

63. Izraz „radi privođenja lica pred nadležnu sudsku vlast“ obuhvata sva tri alternativna osnova za hapšenje ili lišenje slobode članu 5, st. 1.c (*Lawless protiv Irske (br. 3)*, st. 13-14; *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 196).

64. Neko lice može biti lišeno slobode shodno članu 5, st. 1.c samo u kontekstu krivičnog postupka, radi njegovog izvođenja pred nadležnu sudsku vlast zbog sumnje da je izvršilo neko krivično delo (*Ječius protiv Litvanije*, st. 50; *Schwabe i M.G. protiv Nemačke*, st. 72).

65. Drugom alternativom ove odredbe („kada se to opravdano smatra potrebnim kako bi se predupredilo izvršenje krivičnog dela“) se takođe uređuje samo pritvor do okončanja suđenja a ne i pritvor iz preventivnih razloga ako lice o kom je reč nije osumnjičeno da je već izvršilo neko krivično delo (*Ostendorf protiv Nemačke*, st. 82).

66. Postojanje cilja izvođenja osumnjičenog pred sud mora se razmatrati nezavisno od ostvarenja tog cilja. Standard uveden članom 5, st. 1.c ne polazi od pretpostavke da policija ima dovoljno dokaza da podnosioca predstavke optuži u vreme hapšenja ili dok je u pritvoru (*Petkov i Profirov protiv Bugarske*, st. 52; *Erdagöz protiv Turske*, st. 51). Cilj saslušanja tokom lišenja slobode shodno članom 5, st. 1.c je da se učini pomak u krivičnoj istrazi time što se potvrđuju ili razvejavaju konkretne sumnje koje su predstavljale osnov za hapšenje (*Brogan i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 52-54; *Labita protiv Italije* [Vv], st. 155; *O'Hara protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 36).

67. Lišenje slobode shodno članu 5, st. 1.c mora predstavljati srazmernu meru za ostvarenje iskazanog cilja (*Ladent protiv Poljske*, st. 55-56).

68. Izraz „nadležna sudska vlast“ ima isto značenje kao i „sudija ili drugo službeno lice zakonom određeno da obavlja sudske funkcije“ iz člana 5, st. 3 (*Schiesser protiv Švajcarske*, st. 29).

2) Značenje izraza „opravdana sumnja“

69. Izraz „opravdana sumnja“ da je izvršeno krivično delo pretpostavlja postojanje činjenica ili informacija na osnovu kojih bi objektivni posmatrač mogao da zaključi da je lice o kom je reč možda izvršilo to delo (*Ilgar Mammadov protiv Azerbejdžana*, st. 88; *Erdagöz protiv Turske*, st. 51; *Fox, Campbell i Hartley protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 32). Shodno tome, Sud je utvrdio da je propust vlasti da sprovedu stvarnu istragu o osnovnim činjenicama nekog predmeta kako bi utvrdile da li je pritužba osnovana predstavljao povredu člana 5, st. 1.c (*Stepuleac protiv Moldavije*, st. 73; *Elçi i drugi protiv Turske*, st. 674).

70. Šta se može smatrati „opravdanim“, međutim, zavisi od svih okolnosti predmeta (*Fox, Campbell i Hartley protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 32).

71. Iako smatra da se u kontekstu terorizma od Država ugovornica ne može zahtevati da utvrde opravdanost sumnje koja predstavlja osnov za hapšenje osumnjičenog teroriste tako što će obelodaniti poverljive izvore informacija, Sud je konstatovao da nužnost borbe protiv krivičnih dela terorizma ne može opravdati rastezanje pojma „opravdanosti“ do tačke u kojoj bi zaštita zajemčena članom 5, st. 1.c bila narušena (*O’Hara protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 35).

72. Sud je zaključio da nepotkrepljeni dokazi zasnovani na glasinama i dobijeni od anonimnog doušnika nisu dovoljni da predstavljaju „opravdanu sumnju“ da je podnosilac predstavke bio uključen u mafijaške aktivnosti (*Labita protiv Italije* [Vv], st. 156 *et seq.*). S druge strane, inkriminišući iskazi koje su osumnjičeni dali pre mnogo godina a kasnije povukli nisu poništili postojanje opravdane sumnje protiv podnosioca predstavke. Štaviše, to nije uticalo na zakonitost naloga za hapšenje. (*Talat Tepe protiv Turske*, st. 61).

3) Izraz „krivično delo“

73. Izraz „krivično delo“ ima samostalno značenje, istovetno značenju izraza „krivično delo“ u članu 6. Klasifikacija konkretnog dela u nacionalnom pravu jedan je od faktora koji treba imati u vidu. Međutim, karakter postupka i težina kazne zaprećene za to delo su takođe od značaja (*Benham protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 56).

74. „Krivično delo“ mora biti „određeno i konkretno“: preventivno lišenje slobode pojedinaca za koje država smatra da predstavljaju opasnost zbog svoje kontinuirane sklonosti kriminalu nije dozvoljeno (*Guzzardi protiv Italije*, st. 102; *Ciulla protiv Italije*, st. 40; *M. protiv Nemačke*, st. 89; *Shimovolos protiv Rusije*, st. 54).

D. Lišenje slobode maloletnog lica

Član 5, st. 1.d

„1. ... Niko ne može biti lišen slobode osim u sledećim uslovima i u skladu sa zakonom propisanim postupkom:

...

d. u slučaju lišenja slobode maloletnog lica na osnovu zakonite odluke u svrhu vaspitnog nadzora ili zakonitog lišenja slobode radi njegovog privođenja nadležnom organu;“

1) Opšte napomene

75. Pojam maloletnog lica obuhvata osobe koje nisu navršile 18 godina života (*Koniarska protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl)), u svetlu evropskih standarda i Rezolucije CM (72) Komiteta ministara Saveta Evrope (*X. protiv Švajcarske*, odluka Komisije od 14. decembra 1979).

76. Tačka d predstavlja odredbu koja ne samo što dozvoljava lišenje maloletnog lica slobode već sadrži i određen, ali ne i ograničen, primer okolnosti u kojima maloletna lica mogu biti lišena slobode, konkretno, u svrhu: (a) njihovog vaspitnog nadzora; ili (b) zakonitog lišenja slobode radi privođenja nadležnom organu (*Mubilanzila Majaeka i Kaniki Mitunga protiv Belgije*, st. 100).

2) Vaspitni nadzor

77. Prvi deo tačke d stava 1 člana 5 dozvoljava lišenje slobode u skladu sa sudskom ili upravnom odlukom kako bi se obezbedilo da dete pohađa vaspitnu ustanovu.

78. U kontekstu lišenja maloletnih lica slobode, izraz „vaspitni nadzor“ ne sme biti rigidno poistovećen sa pojmovima nastave u učionici. Takav nadzor mora obuhvatati brojne aspekte vršenja roditeljskih prava od strane nadležnih organa a radi dobrobiti i zaštite lica o kom je reč (*P. i S. protiv Poljske*, st. 147; *Ichin i drugi protiv Ukrajine*, st. 39; *D.G. protiv Irske*, st. 80).

79. Tačkom d se ne isključuje primena privremene mere pritvora koja prethodi režimu vaspitnog nadzora a koja sama po sebi ne obuhvata bilo kakav vaspitni nadzor. Međutim, u takvim okolnostima za pritvorom brzo mora da usledi stvarna primena takvog režima u sredini (otvorenog ili zatvorenog tipa) koja je namenjena i poseduje dovoljne resurse za ostvarenje tog cilja (*Bouamar protiv Belgije*, st. 50).

80. Ako je država odabrala sistem vaspitnog nadzora koji podrazumeva lišenje slobode, u obavezi je da uspostavi odgovarajuće institucije koje ispunjavaju bezbednosne i vaspitne zahteve tog sistema kako bi zadovoljila zahteve člana 5, st. 1.d (*A. i drugi protiv Bugarske*, st. 69; *D.G. protiv Irske*, st. 79).

81. Sud ne smatra da ustanova za maloletnike sama po sebi predstavlja „vaspitni nadzor“ ako ne sprovodi nikakve vaspitno obrazovne aktivnosti (*Ichin i drugi protiv Ukrajine*, st. 39).

3) Nadležni organ

82. U drugom delu tačke d stava 1 člana 5 uređuje se zakonito lišenje slobode maloletnog lica radi njegovog izvođenja pred nadležni organ. Prema beleškama o pripremnim radovima na Konvenciji, ova je odredba imala za cilj da obuhvati lišenje maloletnog lica slobode pre građanskog ili upravnog postupka, dok je postojala namera da lišenje slobode u vezi sa krivičnim postupkom bude obuhvaćeno tačkom c stava 1 člana 5.

83. Međutim, zauzet je stav da lišenje slobode maloletnog lica optuženog za krivično delo koje traje tokom psihijatrijskog veštačenja nužnog radi odlučivanja o njegovom psihičkom stanju potpada pod tačku d, pošto je reč o lišenju slobode radi izvođenja maloletnog lica pred nadležni organ (*X. protiv Švajcarske*, odluka Komisije od 14. decembra 1979).

E. Lišenje slobode iz medicinskih ili socijalnih razloga

Član 5, st. 1.e

„1. ... Niko ne može biti lišen slobode osim u sledećim uslovima i u skladu sa zakonom propisanim postupkom:

...

e. u slučaju zakonitog lišenja slobode da bi se sprečilo širenje zaraznih bolesti, kao i zakonitog lišenja slobode duševno poremećenih lica, alkoholičara ili uživalaca droge ili skitnica;“

1) Opšte napomene

84. Član 5, st. 1.e Konvencije odnosi se na nekoliko kategorija lica, konkretno, na lica koja šire zarazne bolesti, na duševno poremećena lica, alkoholičare, uživaocce droge i na skitnice. Okolnost koja je zajednička svim tim licima odnosi se na mogućnost da mogu biti lišena slobode bilo da bi im bila pružena lekarska pomoć ili iz razloga diktiranih socijalnom politikom, ili i iz medicinskih i socijalnih razloga (*Enhorn protiv Švedske*, st. 43).

85. Razlog zbog kojeg je u Konvenciji dozvoljeno da ovi pojedinci, koji su svi društveno neprilagođeni, budu lišeni slobode leži ne samo u mogućnosti da predstavljaju opasnost po javnu bezbednost, već njihovo lišenje slobode može biti nužno radi zaštite njihovih sopstvenih interesa (*ib idem*; *Guzzardi protiv Italije*, st. 98 *in fine*).

2) Sprečavanje širenja zaraznih bolesti

86. Osnovni kriterijumi prilikom procene „zakonitosti“ lišenja nekog lica „da bi se sprečilo širenje zaraznih bolesti“ su:

- da li je širenje zarazne bolesti opasno po javno zdravlje i bezbednost; i
- da li je lišenje slobode inficiranog lica krajnja mera kojom se može sprečiti širenje bolesti jer su razmotrene blaže mere i zaključeno je da nisu dovoljne da zaštite javni interes.

Osnov lišenja slobode prestaje da postoji kada ovi kriterijumi više nisu ispunjeni (*Enhorn protiv Švedske*, st. 44).

3) Lišenje slobode duševno poremećenih lica

87. Izraz „duševno poremećeno lice“ se ne može precizno definisati jer je psihijatrija grana koja se razvija, kako u medicinskom tako i u smislu društvenih stavova. Ne može se, međutim, shvatiti tako da dozvoljava lišenje slobode nekog lica samo zato što njegovi stavovi ili ponašanje odstupaju od ustaljenih normi (*Rakevich protiv Rusije*, st. 26).

88. Neko lice ne može biti lišeno slobode jer je „duševno poremećeno“ ako nisu zadovoljena sledeća tri minimalna uslova (*Stanev protiv Bugarske* [Vv], st. 145; *D.D. protiv Litvanije*, st. 156; *Kallweit protiv Nemačke*, st. 45; *Shtukaturov protiv Rusije*, st. 114; *Varbanov protiv Bugarske*, st. 45; i *Winterwerp protiv Holandije*, st. 39):

- mora se sa pouzdanošću dokazati, posredstvom objektivne medicinske ekspertize, da je lice duševno poremećeno, osim u slučajevima kada je hitno potrebno lišiti ga slobode;
- psihički poremećaj lica mora biti takvog karaktera da opravdava prinudnu hospitalizaciju; mora se dokazati da je lišenje slobode bilo nužno u datim okolnostima;
- psihički poremećaj, potvrđen objektivnim medicinskim dokazima, mora postojati tokom celog perioda lišenja slobode.

89. Nikakvo lišenje slobode lica koje se smatra duševno poremećenim ne može se smatrati u skladu sa članom 5, st. 1. e Konvencije ako je naloženo a da nije zatraženo mišljenje medicinskog stručnjaka (*Ruiz Rivera protiv Švajcarske*, st. 59; *S.R. protiv Holandije* (odl), st. 31).

90. Kada je reč o drugom navedenom uslovu, lišenje slobode duševno poremećenog lica može biti nužno ne samo u slučaju da mu je potrebna terapija, lek ili drugo kliničko lečenje kako bi se njegovo stanje izlečilo ili ublažilo, već i kad je potrebno vršiti kontrolu i nadzor nad tim licem kako bi se ono sprečilo da naudi sebi ili drugima (*Hutchison Reid protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 52).

Psihičko stanje mora biti određene težine da bi se smatralo „istinskim“ psihičkim poremećajem (*Glien protiv Nemačke*, st. 85).

91. Prilikom odlučivanja da li neko lice treba da bude lišeno slobode kao „duševno poremećeno“ lice, nacionalnim vlastima se mora dati određena sloboda odlučivanja, pošto je prvenstveno na domaćim vlastima da procene dokaze koji su im podneti u nekom određenom predmetu (*Plesó protiv Mađarske*, st. 61; *H.L. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 98).

92. U cilju ispunjenja zahteva iz člana 5, st.1.e, relevantan trenutak kada se lice mora sa pouzdanošću proglasiti duševno poremećenim je datum usvajanja mere kojom se ono lišava slobode zbog svog stanja (*O.H. protiv Nemačke*, st. 78).

93. Kada medicinski dokazi ukazuju na ozdravljenje, vlastima će možda biti potrebno određeno vreme da razmotre da li da prekinu hospitalizaciju podnosioca predstavke (*Luberti protiv Italije*, st. 28). Međutim, nastavak lišenja slobode iz čisto administrativnih razloga nije opravdan (*R.L. i M.-J.D. protiv Francuske*, st. 129).

94. Lišenje slobode duševno poremećenih lica mora se sprovoditi u bolnici, na klinici ili u drugoj odgovarajućoj ustanovi sa dozvolom za držanje takvih lica (*L.B. protiv Belgije*, st. 93; *Ashingdane protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 44; *O.H. protiv Nemačke*, st. 79).

95. Nasuprot tome, neko lice može biti privremeno smešteno u ustanovu koja nije posebno namenjena pacijentima sa psihičkim problemima dok ne bude premešteno u odgovarajuću instituciju, pod uslovom da period čekanja nije isuviše dugačak (*Pankiewicz protiv Poljske*, st. 44-45; *Morsink protiv Holandije*, st. 67-69; *Brand protiv Holandije*, st. 64-66).

4) Lišenje slobode alkoholičara i uživalaca droge

96. Član 5, st.1.e Konvencije ne treba tumačiti samo tako da dozvoljava lišenje slobode „alkoholičara“ u užem smislu, tj. lica u kliničkom stanju „alkoholizma“, jer ništa u tekstu ove odredbe ne sprečava državu da tu meru primeni prema licu koje zloupotrebljava alkohol, kako bi ograničila štetu koju alkoholom pričinjava sebi i javnosti, ili kako bi sprečila opasno ponašanje posle pića (*Kharin protiv Rusije*, st. 34).

97. Stoga, lica koja nemaju medicinsku dijagnozu da su „alkoholičari“, ali koja svojim ponašanjem i postupcima pod uticajem alkohola predstavljaju opasnost po javni red ili sebe, mogu biti lišena slobode radi zaštite javnosti ili sopstvenih interesa, poput zdravlja ili lične bezbednosti (*Hilda Hafsteinsdóttir protiv Islanda*, st. 42). To, međutim, ne znači da je članom 5, st. 1.e dozvoljeno lišenje slobode nekog lica samo zato što je konzumiralo alkohol (*Witold Litwa protiv Poljske*, st. 61-62).

5) Skitnice

98. Sudska praksa o „skitnicama“ je oskudna. Polje dejstva ove odredbe obuhvata lica koja nemaju stalno prebivalište, sredstva za izdržavanje i redovan posao ili zanimanje. Ova tri

uslova, inspirisana belgijskim Krivičnim zakonikom, kumulativna su, odnosno moraju biti istovremeno ispunjeni u pogledu iste osobe (*De Wilde, Ooms i Versyp protiv Belgije*, st. 68).

F. Lišenje slobode stranca

Član 5, st. 1.f

„1. ... Niko ne može biti lišen slobode osim u sledećim uslovima i u skladu sa zakonom propisanim postupkom:

...

f. u slučaju zakonitog hapšenja ili lišenja slobode lica da bi se sprečio njegov neovlašćeni ulazak u zemlju ili lica protiv koga se preduzimaju mere u cilju deportacije ili ekstradicije.“

1) Lišenje slobode radi sprečavanja neovlašćenog ulaska u zemlju

99. Članom 5, st.1.5 se državama dozvoljava da kontrolišu slobodu stranaca u kontekstu imigracije. Premda je prvim delom ove odredbe dozvoljeno lišenje slobode tražioca azila ili drugog imigranta pre no što mu država dozvoli da uđe u nju, takvo lišenje slobode mora biti u skladu sa opštim ciljem člana 5, da štiti pravo na slobodu i obezbedi da niko ne bude lišen slobode na proizvoljan način (*Saadi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 64-66).

100. Pitanje kada prvi deo tačke f stava 1 člana 5 prestaje da važi jer je licu zvanično dozvoljeno da uđe u zemlju ili u njoj ostane u velikoj meri zavisi od nacionalnog prava (*Suso Musa protiv Malte*, st. 97).

101. Načelo da lišenje slobode ne treba da bude proizvoljno odnosi se na lišenje slobode shodno prvom delu tačke f stava 1 člana 5 na isti način na koji se odnosi na lišenje slobode shodno drugom delu te odredbe (*Saadi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 73).

102. Stoga, „odsustvo proizvoljnosti“ u kontekstu prvog dela tačke f stava 1 člana 5 znači da takvo lišenje slobode mora biti sprovedeno u dobroj veri; da je blisko povezano sa svrhom sprečavanja neovlašćenog ulaska u zemlju; da su mesto i uslovi lišenja slobode odgovarajući, imajući u vidu da se mera primenjuje ne prema onima koji su izvršili krivično delo, već prema strancima koji su često, strahujući za sopstveni život, pobjegli iz svoje zemlje; i da trajanje lišenja slobode ne premašuje rok koji je razumno potreban za ostvarenje željenog cilja (*ib idem*, st. 74).

103. Prilikom razmatranja načina na koji je odluka o lišenju slobode izvršena, Sud mora da uzima u obzir posebnu situaciju potencijalnih imigranata (*Kanagaratnam protiv Belgije*, st. 80, podnositeljka predstavke i njeno troje dece su držani u ustanovi zatvorenog tipa namenjenoj punoletnim licima; *Rahimi protiv Grčke*, st. 108, ovaj se predmet odnosio na automatsku primenu lišenja slobode maloletnika bez pratnje).

2) Lišenje slobode u cilju deportacije ili ekstradicije

104. Članom 5, st.1.f se ne zahteva da se lišenje slobode razumno smatra neophodnim, na primer, radi sprečavanja izvršenja krivičnog dela ili bekstva. U tom pogledu, odredba u članu 5, st.1.f pruža drugačiji nivo zaštite od one u članu 5, st.1.c: jedino je potrebno da „se preduzimaju mere u cilju deportacije ili ekstradicije“. Stoga je u smislu njene primene nebitno da li se odluka o udaljenju može opravdati u skladu sa nacionalnim pravom ili pravom zasnovanim na Konvenciji (*Chahal protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 112; *Čonka protiv Belgije*, st. 38; *Nasrullojev protiv Rusije*, st. 69; *Soldatenko protiv Ukrajine*, st. 109).

105. U smislu drugog dela tačke f stava 1 člana 5, lišenje slobode mora biti opravdano zahtevima nadležnih organa, čak iako nije podnet zvaničan zahtev ili doneta odluka o

izručenju, s obzirom na to da se takvi zahtevi mogu smatrati „merama“ koje se preduzimaju u smislu ove odredbe (*X. protiv Švajcarske*, odluka Komisije od 9. decembra 1980).

106. Svako lišenje slobode shodno drugom delu tačke f stava 1 člana 5 je opravdano samo tokom trajanja postupka deportacije ili ekstradicije. Ako se takav postupak ne sprovodi savesno, lišenje slobode, prema član 5, st.1.f, više neće biti dozvoljeno (*A. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 164; *Amie i drugi protiv Bugarske*, st. 72).

107. Da ne bi bilo ocenjeno proizvoljnim, lišenje slobode zasnovano na članu 5, st.1.f mora biti sprovedeno u dobroj veri; ono mora biti blisko povezano sa osnovom lišenja slobode na koji se država poziva; mesto i uslovi lišenja slobode moraju biti odgovarajući; trajanje lišenja slobode ne treba da premašuje rok koji je razumno potreban za ostvarenje željenog cilja (*ib idem*; vidi, takođe, *Yoh-Ekale Mwanje protiv Belgije*, st. 117-19 i praksu navedenu u tim stavovima).

108. Lišenje slobode u cilju proterivanja ne treba da bude kaznenog karaktera i treba da bude praćeno odgovarajućim garantijama (*Azimov protiv Rusije*, st. 172).

109. Kao ni ostalim tačkama stava 1 člana 5, ni tačkom f se ne dozvoljava ostvarivanje ravnoteže između prava lica na slobodu i interesa države da svoje stanovništvo štiti od terorističkih pretnji (*A. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 171).

110. Konvencija ne sadrži nijednu odredbu o okolnostima u kojima se može odobriti izručenje ili postupku koji treba sprovesti pre nego što izručenje bude odobreno. Čak se ni atipično izručenje kao takvo ne može smatrati suprotnim Konvenciji ukoliko predstavlja rezultat saradnje među državama o kojima je reč i pod uslovom da nalog za hapšenje begunca koji su izdale vlasti njegove države porekla predstavlja pravni osnov za izdavanje naloga za njegovo hapšenje u državi koja ga izručuje (*Öcalan protiv Turske* [Vv], st. 86; *Adamov protiv Švajcarske*, st. 57).

111. Kada je reč o sporazumima o izručenju između država od kojih je jedna potpisnica Konvencije a druga nije, pravila ustanovljena sporazumom o izručenju, ili, u odsustvu takvog sporazuma, saradnja među državama o kojima je reč, takođe predstavljaju relevantne faktore koje treba uzeti u obzir prilikom utvrđivanja da li je hapšenje koje je kasnije dovelo do žalbe Sudu bilo zakonito. Činjenica da je neki begunac izručen zahvaljujući saradnji između država sama po sebi njegovo hapšenje ne čini nezakonitom, te stoga ne daje osnova za pojavu bilo kakvih problema u odnosu na član 5 (*Öcalan protiv Turske* [Vv], st. 87).

112. Sprovođenje privremene mere nakon što Sud Državi ugovornici ukaže na to da bi bilo poželjno da neko lice ne vrati u određenu zemlju samo po sebi nema nikakvog uticaja na to da li je lišenje slobode kojem lice može biti podvrgnuto u skladu sa članom 5 Konvencije (*Gebremedhin [Gaberamadhien] protiv Francuske*, st. 74). Lišenje slobode i dalje treba da bude zakonito i ne sme biti proizvoljno (*Azimov protiv Rusije*, st. 169).

Činjenica da se primenom takve mere sprečava deportacija lica ne čini njegovo lišenje slobode nezakonitim, pod uslovom da je postupak proterivanja i dalje u toku i da dužina njegovog neprekidnog lišenja slobode nije nerazumna (*S.P. protiv Belgije* (odl) i *Yoh-Ekale Mwanje protiv Belgije*, st. 120).

IV. JEMSTVA KOJA SE PRUŽAJU LICIMA LIŠENIM SLOBODE

A. Obaveštenje o razlozima za hapšenje (član 5, st. 2)

Član 5, st. 2

„2. Svako ko je uhapšen biće odmah i na jeziku koji razume obavešten o razlozima za njegovo hapšenje i svakoj optužbi protiv njega.“

1) *Primenljivost*

113. Reči koje se koriste u članu 5, st. 2 treba tumačiti samostalno, a naročito u skladu sa ciljem i svrhom člana 5 – da zaštiti svakog od proizvoljnog lišenja slobode. Izraz „hapšenje“ ne obuhvata samo oblast krivičnog prava, a reči „svaka optužba“ ne ukazuju na uslov primenljivosti već na mogućnost koja se uzima u obzir. U stavu 5 člana 4 se ne povlači nikakva razlika između lica lišenih slobode u zavisnosti od toga da li su uhapšena ili im je određen pritvor. Stoga ne postoje nikakvi razlozi za isključenje potonjih iz polja dejstva stava 2 člana 5 (*Van der Leer protiv Holandije*, st. 27-28) koje se proteže na lišenje slobode u cilju izručenja (*Shamayev i drugi protiv Gruzije i Rusije*, st. 414-15) i lečenja (*Van der Leer protiv Holandije*, st. 27-28; *X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 66), kao i na slučajeve kada su lica vraćena u zatvor nakon perioda uslovne slobode (*X protiv Belgije*, odluka Komisije).

2) *Cilj*

114. Član 5, st. 2 sadrži elementarno jemstvo da svako lice koje je uhapšeno treba da zna zašto je lišeno slobode i ova odredba predstavlja sastavni deo sistema zaštite koju pruža član 5. Kada je neko lice obavješteno o razlozima za njegovo hapšenje ili pritvor, ono može, ako nađe za shodno, da se obrati sudu i osporava zakonitost lišenja slobode u skladu sa članom 5, st. 4 (*Fox, Campbell i Hartley protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 40; *Čonka protiv Belgije*, st. 50).

115. Svako lice koje ima pravo da pokrene postupak u kojem će se brzo razmotriti zakonitost njegovog lišenja slobode ne može delotvorno da iskoristi ovo pravo ako nije odmah i na odgovarajući način obavješteno o razlozima zbog kojih je lišeno slobode (*Van der Leer protiv Holandije*, st. 28; *Shamayev i drugi protiv Gruzije i Rusije*, st. 413).

3) *Lice kom moraju biti predloženi razlozi*

116. Formulacija stava 2 člana 5 jasno ukazuje na dužnost država da pruže određene informacije licu ili njegovom zastupniku (vidi st. 53 presude u predmetu *Saadi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, koju je Veliko veće potvrdilo 2008). Ako podnosilac predstavke nije u stanju da primi informacije, relevantni detalji moraju biti predloženi licima koja zastupaju njegove interese, poput advokata ili staratelja (*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, izveštaj Komisije, st. 106; *Z.H. protiv Mađarske*, st. 42-43).

4) *Razlozi moraju biti predloženi „odmah“*

117. Da li su informacije predložene dovoljno brzo mora se u svakom pojedinačnom predmetu proceniti u zavisnosti od specifičnih odlika tog predmeta. Međutim, policajac koji vrši hapšenje ne mora u sâmom trenutku hapšenja da predloži sve razloge za hapšenje (*Fox, Campbell i Hartley protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 40; *Murray protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 72).

118. Vremenska ograničenja nametnuta pojmom hitnosti su zadovoljena kada je uhapšeno lice obavješteno o razlozima zbog kojih je uhapšeno u roku od nekoliko sati (*Kerr protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl); *Fox, Campbell i Hartley protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 42).

5) Način predočavanja razloga

119. Razlozi ne moraju biti predočeni u tekstu bilo kakve odluke kojom se odobrava pritvor i ne moraju biti dati napismeno ili u nekom posebnom obliku (*X. protiv Nemačke*, odluka Komisije od 13. decembra 1978; *Kane protiv Kipra* (odl)).

Međutim, ako se u ovom procesu ne obraća dužna pažnja na stanje lica se intelektualnim poteškoćama, ne može se reći da su mu predočene neophodne informacije koje mu omogućavaju da delotvorno i razumno iskoristi pravo zajemčeno članom 5, st. 4 da osporava zakonitost lišenja slobode, izuzev ako je advokat ili neko drugo ovlašćeno lice obavješteno umesto njega (*Z.H. protiv Mađarske*, st. 41).

120. Razlozi za hapšenje se mogu predočiti ili postati očigledni tokom ispitivanja ili saslušanja posle hapšenja (*Fox, Campbell i Hartley protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 41; *Murray protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 77; *Kerr protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl)).

121. Uhapšena lica ne mogu da tvrde da nisu razumela razloge zbog kojih su uhapšena ako su uhapšena neposredno pošto su namerno izvršila krivično delo (*Dikme protiv Turske*, st. 54) ili kada su bila svesna pojedinosti navodnih dela navedenih u ranijim nalogima za hapšenje ili zahtevima za izručenje (*Öcalan protiv Turske* (odl)).

6) Potreban obim obrazloženja

122. Da li je sadržaj informacija koje se predočavaju dovoljan mora se oceniti u svakom pojedinačnom slučaju u skladu sa njegovim posebnim odlikama (*Fox, Campbell i Hartley protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 40). Međutim, puko ukazivanje na pravni osnov za hapšenje samo po sebi nije dovoljno u smislu člana 5, st. 2 (*ib idem*, st. 41; *Murray protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 76; *Kortesis protiv Grčke*, st. 61-62).

123. Uhapšenim licima mora biti rečeno, i to ne uskostručnim već jednostavnim jezikom koji mogu da razumeju, koji su suštinski pravni i činjenični osnovi njegovog hapšenja, kako bi ona mogla, ako nađu za shodno, da se obrate sudu i osporavaju zakonitost hapšenja u skladu sa članom 5 st. 4 (*Fox, Campbell i Hartley protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 40; *Murray protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 72). Članom 5, st. 2 se, međutim, ne nalaze da obavještenje sadrži potpun spisak optužbi protiv uhapšenog lica (*Bordovskiy protiv Rusije*, st. 56; *Nowak protiv Ukrajine*, st. 63; *Gasiņš protiv Letonije*, st. 53).

124. Predočene informacije mogu biti još u manjoj meri potpune u slučaju lica uhapšenih u cilju izručenja (*Suso Musa protiv Malte*, st. 113 i 116; *Kaboulov protiv Ukrajine*, st. 144; *Bordovskiy protiv Rusije*, st. 56) jer hapšenje u tu svrhu ne iziskuje odluku o meritumu bilo koje optužbe (*Bejaoui protiv Grčke*, odluka Komisije). Takvim licima, međutim, ipak mora biti predočeno dovoljno informacija kako bi bila u stanju da se obrate sudu i od njega zahtevaju da razmotri zakonitost hapšenja u skladu sa članom 5, st. 4 (*Shamayev i drugi protiv Gruzije i Rusije*, st. 427).

7) Na jeziku koji razume

125. Kada je nalog za hapšenje, ako postoji, sročten na jeziku koji uhapšeno lice ne razume, biće postupano u skladu sa članom 5, st. 2 ukoliko je podnosilac predstavke potom ispitivan i na taj način, na jeziku koji razume, upoznat sa razlozima za njegovo hapšenje (*Delcourt protiv Belgije*, odluka Komisije).

126. Međutim, kada se u tom cilju koriste prevodioci, na vlastima je da osiguraju da su zahtevi za prevođenje tačno i precizno formulisani (*Shamayev i drugi protiv Gruzije i Rusije*, st. 425).

B. Pravo na izvođenje pred sudiju bez odlaganja (član 5, st. 3)

Član 5, st. 3

„3. Svako ko je uhapšen ili lišen slobode shodno odredbama iz stava 1.c ovog člana biće bez odlaganja izveden pred sudiju ili drugo službeno lice zakonom određeno da obavlja sudske funkcije...“

1) Cilj odredbe

127. Članom 5, st. 3 Konvencije se licima uhapšenim ili pritvorenim pod sumnjom da su izvršila krivično delo pruža zaštita od bilo kakvog proizvoljnog ili neopravdanog lišenja slobode (*Aquilina protiv Malte* [Vv], st. 47; *Stephens protiv Malte* (br. 2), st. 52).

128. Sudska kontrola zadiranja izvršne vlasti u pravo pojedinca na slobodu predstavlja suštinsku odliku garantije zajemčene članom 5, st. 3 (*Brogan i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 58; *Pantea protiv Rumunije*, st. 236; *Assenov i drugi protiv Bugarske*, st. 146). Sudska kontrola se podrazumeva u vladavini prava, koja je „jedno od osnovnih načela demokratskog društva ...“, koje je izričito navedeno u Preambuli Konvencije“ i „kojim je cela Konvencija nadahnut“ (*Brogan i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 58).

129. Sudska kontrola služi da obezbedi delotvornu zaštitu od opasnosti od zlostavljanja, koja je najveća u ovoj ranoj fazi lišenja slobode, kao i od zloupotrebe ovlašćenja datih organima za sprovođenje zakona ili drugim organima radi ostvarenja strogo ograničenih ciljeva i u skladu sa propisanim postupkom (*Ladent protiv Poljske*, st. 72).

2) Neodložna i automatska sudska kontrola

130. Prvi deo stava 3 člana 5 ima za cilj da obezbedi neodložnu i automatsku sudsku kontrolu policijskog i administrativnog pritvora naloženog u skladu sa odredbama tačke c stava 1 tog člana (*De Jong, Baljet i Van den Brink protiv Holandije*, st. 51; *Aquilina protiv Malte* [Vv], st. 48-49).

131. Sudska kontrola prilikom prvog saslušanja uhapšenog lica mora da bude sprovedena bez odlaganja, pre svega kako bi se utvrdilo postojanje bilo kakvog zlostavljanja i kako bi se svako neopravdano zadiranje u ličnu slobodu svelo na najmanju moguću meru. Strogo vremensko ograničenje nametnuto ovim zahtevom ne pruža mogućnost širokog tumačenja, inače bi došlo do ozbiljnog slabljenja procesnih garantija na štetu lica i do opasnosti od narušavanja same suštine prava zaštićenog ovom odredbom (*McKay protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 33).

132. U stavu 3 člana 5 nisu predviđeni nikakvi izuzeci od zahteva da lice bude bez odlaganja izvedeno pred sudiju ili drugo službeno lice koje obavlja sudske funkcije, nakon što je uhapšeno ili lišeno slobode, čak iako je do toga došlo uz učešće suda (*Bergmann protiv Estonije*, st. 45).

133. Svaki period koji premašuje četiri dana je *prima facie* predugačak (*Oral i Atabay protiv Turske*, st. 43; *McKay protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 47; *Năstase-Silivestru protiv Rumunije*, st. 32). I kraći periodi mogu biti suprotni zahtevu o izvođenju pred sud bez odlaganja ako ne postoje posebne teškoće ili izuzetne okolnosti zbog kojih su vlasti sprečene da uhapšeno lice ranije izvedu pred sudiju (*Gutsanovi protiv Bugarske*, st. 154-59; *Ipek i drugi protiv Turske*, st. 36-37; i *Kandzhov protiv Bugarske*, st. 66).

Zahtev o izvođenju lica pred sudiju bez odlaganja još je više strog u situaciji u kojoj policijski pritvor sledi posle perioda faktičkog lišenja slobode (*Vassis i drugi protiv Francuske*, st. 60, koji se odnosio na lišenje slobode posade na otvorenom moru).

134. Činjenica da uhapšeno lice ima pristup sudskom organu nije dovoljna za poštovanje prvog dela člana 5, st. 3 (*De Jong, Baljet i Van den Brink protiv Holandije*, st. 51; *Pantea protiv Rumunije*, st. 231).

135. Sudska kontrola lišenja slobode mora biti automatska i ne sme se usloviti prethodnim zahtevom lica lišenog slobode (*McKay protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 34; *Varga protiv Rumunije*, st. 52; *Viorel Burzo protiv Rumunije*, st. 107). Takav zahtev ne samo da bi promenio prirodu garantije koju pruža član 5 st. 3, garantije koja se razlikuje od one iz člana 5 st. 4, kojim se jemči pravo na pokretanje postupka kako bi sud ispitao zakonitost lišenja slobode. On bi čak mogao da obesmisli cilj garantije iz člana 5, st. 3 – da podvrgavanjem čina lišenja slobode sudskoj kontroli pojedinca zaštititi od proizvoljnog lišenja slobode (*Aquilina protiv Malte* [Vv], st. 49; *Niedbala protiv Poljske*, st. 50).

136. Automatski karakter ispitivanja je nužan kako bi se ostvarila svrha ovog stava, jer lice koje je podvrgnuto zlostavljanju možda nije u stanju da podnese zahtev sudiji da ispita njegovo lišenje slobode; isto bi se moglo odnositi i na druge ugrožene kategorije uhapšenih lica, poput psihički nestabilnih lica ili lica koja ne vladaju jezikom koji govori službeno lice koje obavlja sudske funkcije (*McKay protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 34; *Ladent protiv Poljske*, st. 74).

3) Karakter odgovarajućeg službenog lica koje obavlja sudske funkcije

137. Izraz „sudija ili drugo službeno lice zakonom određeno da obavlja sudske funkcije“ je sinonim za „nadležnu sudsku vlast“ iz tačke c stava 1 člana 5 (*Schiesser protiv Švajcarske*, st. 29).

138. Vršenje „sudskih funkcija“ nije nužno ograničeno na odlučivanje o pravnim sporovima. Član 5, st. 3 obuhvata službena lica u javnim tužilaštvima, kao i sudije koje zasedaju u sudu (*ib idem*, st. 28).

139. „Službeno lice“ koji se pominje u stavu 3 mora da pruža garantije koje odgovaraju „sudskim“ funkcijama koje su mu poverene zakonom. (*ib idem*, st. 30).

140. Formalni, vidljivi zahtevi navedeni u „zakonodavstvu“, za razliku od uobičajene prakse, naročito su važni da bi se odredilo koji je sudski organ ovlašćen da odlučuje o slobodi nekog pojedinca (*Hood protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 60; *De Jong, Baljet i Van den Brink protiv Holandije*, st. 48).

141. „Službeno lice“ nije identično „sudiji“ ali ipak mora da poseduje neke odlike sudije, odnosno, mora da zadovoljava određene uslove, od kojih svaki predstavlja garantiju za uhapšeno lice (*Schiesser protiv Švajcarske*, st. 31).

4) Nezavisnost

142. Prvi takav uslov odnosi se na nezavisnost od izvršne vlasti i strana u postupku. To ne znači da „službeno lice“ ne može u određenoj meri biti potčinjeno drugim sudijama ili službenim licima, pod uslovom da oni sami uživaju sličan stepen nezavisnosti (*ibid.*).

143. Službeno lice koje obavlja sudske funkcije i koje je nadležno da odlučuje o lišenju slobode može da obavlja i druge dužnosti, ali postoji opasnost da će oni na koje se njegove odluke odnose legitimno posumnjati u njegovu nepristrasnost ako je ovlašćeno da postupa kao predstavnik organa gonjenja u postupku koji sledi (*Huber protiv Švajcarske*, st. 43; *Brincat protiv Italije*, st. 20).

144. U tom pogledu je bitan objektivni utisak u vreme odlučivanja o lišenju slobode; ako se tada čini da „službeno lice zakonom određeno da obavlja sudske funkcije“ može tokom kasnijeg krivičnog postupka nastupati u ime organa gonjenja, može se pojaviti sumnja u

njegovu nezavisnost i nepristrasnost (*ibid.*, st. 21; *Hood protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 57; *Nikolova protiv Bugarske* [Vv], st. 49; *Pantea protiv Rumunije*, st. 236).

5) Procesni zahtev

145. Procesni zahtev „službenom licu“ nameće obavezu da lično sasluša lice koje je izvedeno pred njega pre no što donese odgovarajuću odluku (*Schiesser protiv Švajcarske*, st. 31; *De Jong, Baljet i Van den Brink protiv Holandije*, st. 51; *Nikolova protiv Bugarske* [Vv], st. 49; *Aquilina protiv Malte* [Vv], st. 50).

146. Prisustvo advokata na ročištu nije obavezno (*Schiesser protiv Švajcarske*, st. 36). Međutim, isključivanje advokata sa ročišta može negativno da utiče na mogućnost podnosioca predstavke da iznese svoj slučaj (*Lebedev protiv Rusije*, st. 83-91).

6) Materijalni zahtev

(a) Ispitivanje osnovanosti lišenja slobode

147. Materijalni zahtev nameće „službenom licu“ obavezu da ispita okolnosti za i protiv lišenja slobode i da na osnovu zakonskih kriterijuma odluči postoje li razlozi koji ga opravdavaju (*Schiesser protiv Švajcarske*, st. 31; *Pantea protiv Rumunije*, st. 231). Drugim rečima, članom 5, st. 3 se službenom licu nameće obaveza da ispita osnovanost lišenja slobode (*Aquilina protiv Malte* [Vv], st. 47; *Krejčír protiv Republike Češke*, st. 89).

148. U okviru prvog automatskog ispitivanja hapšenja i lišenja slobode moraju se razmotriti pitanja zakonitosti i postojanje opravdane sumnje da je uhapšeno lice izvršilo neko krivično delo, drugim rečima, da li lišenje slobode potpada pod dozvoljene izuzetke iz člana 5, st. 1.c (*McKay protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 40; *Oral i Atabay protiv Turske*, st. 41).

149. Pitanja koje službeno lice mora da razmotri ne svode se samo na pitanje zakonitosti. Ispitivanje koje se zahteva članom 5, st. 3, a koje ima za cilj da utvrdi da li je lišenje slobode pojedinca opravdano, mora biti dovoljno široko kako bi obuhvatalo različite okolnosti za i protiv lišenja slobode (*Aquilina protiv Malte* [Vv], st. 52).

150. Obim ispitivanja zakonitosti u konkretnim okolnostima određenog predmeta može biti ograničeniji od obima ispitivanja shodno članu 5, st. 4 (*Stephens protiv Malte (br. 2)*, st. 58).

(b) Ovlašćenje da pusti lice na slobodu

151. Ako ne postoje nikakvi razlozi koji opravdavaju lišenje slobode, „službeno lice“ mora biti ovlašćeno da donese obavezujuću odluku da se pritvoreno lice pusti na slobodu (*Assenov i drugi protiv Bugarske*, st. 146; *Nikolova protiv Bugarske* [Vv], st. 49; *Niedbala protiv Poljske*, st. 49; *McKay protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 40).

152. U cilju svođenja kašnjenja na najmanju moguću meru je izuzetno poželjno da službeno lice, koje obavlja sudske funkcije i sprovodi prvo automatsko ispitivanje zakonitosti i postojanje osnova za pritvor, bude ovlašćeno i da razmotri mogućnost puštanja na slobodu uz jemstvo. To Konvencija, međutim, ne zahteva, i u načelu ne postoji nijedan razlog zašto o tim pitanjima ne bi odlučivalo dvoje različitih službenih lica koja vrše sudske funkcije, u propisanom vremenskom okviru. U svakom slučaju, ne može se tumačiti da postoji zahtev da se razmatranje puštanja na slobodu uz jemstvo sprovodi većom brzinom od one koja se zahteva u pogledu prvog automatskog ispitivanja odluke o pritvoru, koje, po Sudu, ne sme biti kasnije nego četiri dana od trenutka lišenja slobode (*ib idem*, st. 47).

C. Pravo na suđenje u razumnom roku ili puštanje na slobodu do suđenja (član 5, st. 3)

Član 5, st. 3

„3. Svako ko je uhapšen ili lišen slobode shodno odredbama iz stava 1.c ovog člana ... imaće pravo da mu se sudi u razumnom roku ili da bude pušten na slobodu do suđenja. Puštanje na slobodu može se usloviti jemstvima da će se lice pojaviti na suđenju.“

1) Period koji treba uzeti u obzir

153. Prilikom određivanja dužine trajanja pritvora do suđenja prema stavu 3 člana 5 Konvencije, period koji treba uzeti u obzir otpočinje danom kada je optuženi pritvoren a prestaje danom izricanja presude, čak i i ako to podrazumeva samo presudu prvostepenog suda (vidi, na primer, *Solmaz protiv Turske*, st. 23-24; *Kalashnikov protiv Rusije*, st. 110; *Wemhoff protiv Nemačke*, st. 9).

154. S obzirom na suštinsku vezu između člana 5, st. 3 Konvencije i tačke c stava 1 tog člana, ne može se smatrati da je lice osuđeno u prvom stepenu lišeno slobode „radi privođenja ... pred nadležnu sudsku vlast zbog opravdane sumnje da je izvršilo krivično delo“, kao što potonja odredba propisuje, već da se ono nalazi u položaju iz tačke a stava 1 člana 5, kojom se dozvoljava lišenje slobode „na osnovu presude nadležnog suda“ (vidi, između ostalog, presude u predmetima *Belevitskiy protiv Rusije*, st. 99; *Piotr Baranowski protiv Poljske*, st. 45; *Górski protiv Poljske*, st. 41).

2) Opšta načela

155. Drugi deo člana 5, st. 3 pravosudnim organima ne daje mogućnost izbora da li da optuženom sude u razumnom roku ili da ga uslovno puste na slobodu do okončanja suđenja. On se mora smatrati nevinim do donošenja osuđujuće presude, a odredba koja se razmatra u suštini ima za cilj da obezbedi njegovo uslovno puštanje na slobodu kada produženje lišenja slobode više nije osnovano.

156. Shodno tome, produženje pritvora se može opravdati u datom slučaju samo ako postoje određene indikacije da je to od istinskog javnog interesa koji će, bez obzira na pretpostavku nevinosti, prevagnuti nad pravilom o poštovanju lične slobode zajemčenim članom 5 Konvencije.

157. Na nacionalnim pravosudnim organima je, pre svega, da obezbede da u datom slučaju pritvor optuženog ne premašuje razumni rok. Oni u tom cilju, i uz dužno uvažavanje načela pretpostavke nevinosti, moraju ispitati sve činjenice koje idu u prilog ili su protivne postojanju navedenog javnog interesa koji opravdava odstupanje od pravila iz člana 5 i moraju ih navesti u svojim odlukama o zahtevima za puštanje na slobodu. Sud je pozvan da odluči da li je došlo do povrede člana 5, st. 3 na osnovu razloga predočenih u tim odlukama i utvrđenim činjenicama koje podnosilac predstavke navede u svojim žalbama.

158. Postojanje osnovane sumnje da je uhapšeno lice izvršilo krivično delo jeste uslov *sine qua non* zakonitosti produžavanja pritvora, ali, kako vreme prolazi, ono više nije dovoljno te Sud tada mora da utvrdi da li su ostali osnovi koje su pravosudni organi naveli i dalje opravdavali lišenje slobode. U slučajevima kada zaključi da su ti razlozi bili „relevantni“ i „dovoljni“, Sud takođe mora da utvrdi da li su nacionalni organi pokazali „posebnu savesnost“ prilikom vođenja postupka.

159. Ukratko, domaći su sudovi u obavezi da razmatraju produženje pritvora lica do okončanja suđenja kako bi obezbedili da ona budu puštena na slobodu kada okolnosti više ne

opravdavaju njihovo dalje lišenje slobode. Postojanje osnovane sumnje može opravdati lišenje slobode bar u početnom periodu, ali dođe trenutak kada to više nije dovoljno. Kada se ocenjuje da li je trajanje pritvora bilo razumno dugo, to se u svakom slučaju mora činiti uzimajući u obzir posebne odlike konkretnog slučaja, tako da nema fiksnih vremenskih odrednica koje bi važile za sve slučajeve (*McKay protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 41-45; *Bykov protiv Rusije* [Vv], st. 61-64; *Idalov protiv Rusije* [Vv], st. 139-41; vidi, takođe, *Labita protiv Italije* [Vv], st. 152-53; i *Kudla protiv Poljske* [Vv], st. 110-11).

160. Argumenti za i protiv puštanja na slobodu ne smeju biti „opšti i apstraktni“ (*Boicenco protiv Moldavije*, st. 142; *Khudoyorov protiv Rusije*, st. 173), već se moraju zasnivati na konkretnim činjenicama i ličnim okolnostima podnosioca predstavke koje opravdavaju njegov pritvor (*Aleksanyan protiv Rusije*, st. 179).

161. Kvazi-automatsko produženje lišenja slobode suprotno je garantijama propisanim u članu 5, st. 3 (*Tase protiv Rumunije*, st. 40).

162. U ovim stvarima teret dokazivanja ne treba prebaciti na pritvoreno lice i zahtevati od njega da dokazuje postojanje razloga da bude pušteno na slobodu (*Bykov protiv Rusije* [Vv], st. 64).

163. Kada su možda postojale okolnosti koje bi mogle predstavljati osnov za lišenje slobode nekog lica ali nisu pomenute u domaćim odlukama, Sud nije dužan da ih utvrđuje i zauzme mesto nacionalnih organa koji su odlučivali o pritvoru podnosioca predstavke (*ibid.*, st. 66; *Giorgi Nikolaishvili protiv Gruzije*, st. 77). Javna kontrola nad sprovođenjem pravde može se obezbediti samo posredstvom obrazloženih odluka (*Tase protiv Rumunije*, st. 41).

3) Osnovi za produženje pritvora

164. U sudskoj praksi proistekloj iz Konvencije formulisana su četiri osnovna prihvatljiva razloga za odbijanje puštanja na slobodu uz jemstvo: (a) opasnost da se optuženi neće pojaviti na suđenju; (b) opasnost da će optuženi, bude li oslobođen, preduzeti korake kako bi ometao sprovođenje pravde; ili (c) da će izvršiti nova krivična dela; ili (d) izazvati uznemirenje javnosti (*Tiron protiv Rumunije*, st. 37; *Smirnova protiv Rusije*, st. 59; *Piruzyan protiv Jermenije*, st. 94).

(a) Opasnost od bekstva

165. Opasnost od bekstva se ne može ocenjivati isključivo na osnovu težine zaprećene kazne. Mora se ocenjivati uzimajući u obzir brojne druge relevantne faktore, koji ili potvrđuju postojanje opasnosti od bekstva ili ukazuju na to da je ona toliko mala da se njome ne može opravdati pritvor (*Panchenko protiv Rusije*, st. 106).

166. Opasnost od bekstva treba ocenjivati u svetlu faktora vezanih za karakter lica o kojem je reč, njegov moral, dom, zanimanje, imovinu, porodične veze i sve vrste veza sa zemljom u kojoj je gonjeno (*Becciev protiv Moldavije*, st. 58).

167. Opasnost od bekstva ne proističe iz pukog odsustva prebivališta (*Sulaoja protiv Estonije*, st. 64).

168. Opasnost od bekstva se nužno smanjuje s protokom vremena provedenog u pritvoru (*Neumeister protiv Austrije*, st. 10).

169. Mada visina zaprećene kazne predstavlja relevantni element u proceni opasnosti od bekstva optuženog, težina optužbi sama po sebi ne može da posluži kao opravdanje za duge periode pritvora (*Idalov protiv Rusije* [Vv], st. 145; *Garycki protiv Poljske*, st. 47; *Chraidi protiv Nemačke*, st. 40; *Ilijkov protiv Bugarske*, st. 80-81).

170. Premda, opšte uzev, izraz „stanje dokaza“ može predstavljati relevantan faktor za postojanje čvrstih dokaza o krivici, on sam po sebi ne može da opravda dugotrajan pritvor (*Dereci protiv Turske*, st. 38).

(b) Ometanje postupka

171. Ne može se apstraktno pozivati na opasnost da će lice ometati propisno sprovođenje postupka, već se ta tvrdnja mora potkrepiti faktičkim dokazima (*Becciev protiv Moldavije*, st. 59).

172. Opasnost da će lice vršiti pritisak na svedoke se može prihvatiti u početnim fazama postupka (*Jarzynski protiv Poljske*, st. 43).

173. Međutim, u dužem roku, zahtevi istrage nisu dovoljni da bi opravdali pritvor osumnjičenog: vremenom se, u normalnim okolnostima navodne opasnosti smanjuju kako se sprovode ispitivanja, uzimaju iskazi i sprovode provere (*Clooth protiv Belgije*, st. 44).

(c) Ponovno izvršenje krivičnih dela

174. Težina optužbe može navesti pravosudne organe da odrede pritvor osumnjičenom i da ga u njemu zadrže kako bi sprečili bilo kakve pokušaje da izvrši druga krivična dela. Nužno je, međutim, da je ta opasnost realna i da je mera prikladna, u svetlu okolnosti predmeta, a naročito ranijeg ponašanja i ličnosti lica o kom je reč (*ibid.*, st. 40).

175. Ranije osude bi mogle predstavljati osnov za opravdani strah da bi optuženi mogao da izvrši novo krivično delo (*Selçuk protiv Turske*, st. 34; *Matznetter protiv Austrije*, st. 9).

176. Ne može se zaključiti da je neko lice sklono do izvrši nova krivična dela zato što nema posao ili porodicu (*Sulaoja protiv Estonije*, st. 64).

(d) Očuvanje javnog reda

177. Prihvaćeno je da neka krivična dela, zbog svoje posebne težine i reagovanja društva na njih, mogu izazvati uznemirenost javnosti koja bi mogla opravdati pritvor, bar na određeno vreme. Ovaj se faktor u izuzetnim okolnostima, dakle, može uzeti u obzir u svrhu Konvencije, u svakom slučaju u meri u kojoj je u domaćem pravu priznat pojam narušavanja javnog reda izazvanog krivičnim delom.

178. Ovaj se osnov, međutim, može smatrati relevantnim i dovoljnim samo pod uslovom da je zasnovan na činjenicama kojima se može dokazati da bi javni red zaista bio narušen ako bi optuženi bio pušten na slobodu. Pored toga, pritvor će i dalje biti legitiman samo ako je javni red i dalje zaista ugrožen; pritvor se ne može produžavati jer se očekuje određena zatvorska kazna (*Letellier protiv Francuske*, st. 51; *I.A. protiv Francuske*, st. 104; *Prencipe protiv Monaka*, st. 79; *Tiron protiv Rumunije*, st. 41-42).

4) Posebna savesnost

179. Složenost i posebne karakteristike istrage predstavljaju faktore koje treba uzeti u obzir prilikom razmatranja da li su organi pokazali „posebnu savesnost“ u postupku (*Scott protiv Španije*, st. 74).

180. Pravo optuženog koji je u pritvoru da se njegov predmet razmatra sa posebnom ekspeditivnošću ne sme neopravdano da osujećuje napore pravosudnih organa da svoje zadatke sprovode s propisnom pažnjom (*Shabani protiv Švajcarske*, st. 65; *Sadegül Özdemir protiv Turske*, st. 44).

5) Alternativne mere

181. Kada odlučuju o tome da li neko lice treba da puste na slobodu ili da ga pritvore, vlasti su dužne da razmotre alternativne mere kojima se obezbeđuje njegovo prisustvo na suđenju (*Idalov protiv Rusije* [Vv], st. 140). Ova odredba ne samo da propisuje pravo lica „da mu se sudi u razumnom roku ili da bude pušten na slobodu do suđenja“ već i da se „puštanje

na slobodu može usloviti jemstvima da će se lice pojaviti na suđenju“ (*Khudoyorov protiv Rusije*, st. 183; *Lelièvre protiv Belgije*, st. 97; *Shabani protiv Švajcarske*, st. 62).

6) Puštanje na slobodu uz jemstvo

182. Ova garantija koju pruža član 5, st. 3 Konvencije osmišljena je kako bi obezbedila ne naknadu štete već, konkretno, pojavljivanje optuženog na pretresu. Stoga iznos jemstva mora biti određen prvenstveno „u odnosu na [optuženog], njegovu imovinu i njegove odnose sa osobama koja treba da obezbede jemstvo, drugim rečima, stepen verovatnoće da će mogućnost gubitka jemstva ili delovanja protiv davalaca jemstva u slučaju njegovog nepojavljivanja na suđenju predstavljati dovoljno obeshrabrujući faktor koji će ga odvratiti od svake želju da pobjegne“ (*Mangouras protiv Španije* [Vv], st. 78; *Neumeister protiv Austrije*, st. 14).

183. Jemstvo može biti potrebno dok god postoje razlozi koji opravdavaju pritvor (*Muşuc protiv Moldavije*, st. 42; *Aleksandr Makarov protiv Rusije*, st. 139). Ako se opasnost od bekstva može izbeći jemstvom ili drugim garantijama, optuženi mora biti pušten na slobodu, pri čemu treba imati u vidu i da je pobuda optuženog da pobjegne manja kada može da očekuje blažu kaznu (*Vrenčev protiv Srbije*, st. 76). Organi moraju da pridaju jednaku pažnju određivanju odgovarajućeg iznosa jemstva kao i odluci da li je produženje pritvora optuženog neophodno (vidi, između ostalog, *Piotr Osuch protiv Poljske*, st. 39; *Bojilov protiv Bugarske*, st. 60; *Skrobol protiv Poljske*, st. 57).

184. Pored toga, određeni iznos jemstva mora biti propisno obrazložen u odluci kojom se ono određuje (*Georgieva protiv Bugarske*, st. 15 i 30-31), a pri tom se moraju uzeti u obzir sredstva optuženog (*Hristova protiv Bugarske*, st. 111), kao i njegova mogućnost da ga plati (*Toshev protiv Bugarske*, st. 69-73). U određenim okolnostima ne bi bilo nerazumno uzeti u obzir i obim štete čije mu se izazivanje stavlja na teret (*Mangouras protiv Španije* [Vv], st. 81 i 92).

185. Automatsko odbijanje zahteva za puštanje na slobodu uz jemstvo po sili zakona, bez bilo kakve sudske kontrole, suprotno je garantijama člana 5, st. 3 (*Piruzyan protiv Jermenije*, st. 105; *S.B.C. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 23-24).

7) Osnovanost bilo kojeg perioda lišenja slobode

186. Član 5, st. 3 Konvencije se ne može tumačiti tako da bezuslovno dozvoljava pritvor pod uslovom da ne traje duže od određenog minimalnog perioda. Organi moraju uverljivo da pruže opravdanje za bilo koji period lišenja slobode, bez obzira na to koliko je kratak (*Idalov protiv Rusije* [Vv], st. 140; *Tase protiv Rumunije*, st. 40; *Castravet protiv Moldavije*, st. 33; *Belchev protiv Bugarske*, st. 82).

8) Pritvor maloletnih lica

187. Pritvoru maloletnih lica treba pribegavati samo u krajnjem slučaju; on treba da bude što kraći i, u slučaju da je nužan, maloletna lica treba držati odvojeno od punoletnih lica (*Nart protiv Turske*, st. 31; *Güveç protiv Turske*, st. 109).

D. Pravo na hitno ispitivanje zakonitosti lišenja slobode od strane suda (član 5, st. 4)

Član 5, st. 4

„4. Svako ko je lišen slobode ima pravo da pokrene postupak u kome će sud ispitati zakonitost lišenja slobode i naložiti puštanje na slobodu ako je lišenje slobode nezakonito.“

1) Cilj odredbe

188. Stav 4 člana 5 sadrži odredbu Konvencije kojom se propisuje izvođenje lica lišenog slobode pred sud. Njome se licima lišenim slobode daje pravo da aktivno zahtevaju sudsko ispitivanje njihovog lišenja slobode (*Mooren protiv Nemačke* [Vv], st. 106; *Rakevich protiv Rusije*, st. 43).

189. Činjenica da Sud nije utvrdio povredu zahteva iz člana 5, st. 1 Konvencije ne znači da je oslobođen obaveze da ispituje poštovanje stava 4 člana 5. Odredbe ova dva stava su odvojene i poštovanje prve ne podrazumeva neizostavno i poštovanje potonje (*Douiyeub protiv Holandije* [Vv], st. 57; *Kolompar protiv Belgije*, st. 45).

2) Karakter ispitivanja koje se zahteva

190. Članom 5, st. 4 se licu koje je uhapšeno ili lišeno slobode daje pravo da pokrene postupak u kojem sud treba da ispita procesne i materijalne uslove od suštinskog značaja za „zakonitost“ njegovog lišenja slobode, u smislu člana 5, st. 1 (vidi, između ostalog, *Idalov protiv Rusije* [Vv], st. 161; *Reinprecht protiv Austrije*, st. 31).

Pojam „zakonitosti“ iz člana 5, st. 4 ima isto značenje kao u članu 5, st. 1, te uhapšeno ili pritvoreno lice ima pravo na ispitivanje „zakonitosti“ lišenja slobode ne samo u svetlu zahteva domaćeg prava, već i u svetlu Konvencije, njenih opštih načela i cilja ograničenja dozvoljenih članom 5, st. 1 (*Suso Musa protiv Malte*, st. 50).

191. Vrste sudskog ispitivanja koje zadovoljavaju zahteve člana 5, st. 4 mogu se razlikovati od jedne oblasti do druge i zavise od vrste lišenja slobode u pitanju (*M.H. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 75).

192. Ne isključuje se mogućnost da se sistemom automatskog periodičnog preispitivanja zakonitosti lišenja slobode od strane suda može obezbediti poštovanje zahteva iz člana 5, st. 4. Međutim, kada je ustanovljeno automatsko preispitivanje, odluke o zakonitosti lišenja slobode moraju slediti u „razumnim intervalima“ (vidi st. 209 i 212-14 presude u predmetu *Abdul Khanov protiv Rusije* u kojima je ukratko izložena sudska praksa u kontekstu lišenja slobode shodno tačkama a, c, e i f člana 5, st. 1).

193. Ako je neko lice lišeno slobode u skladu sa članom 5, st. 1c Konvencije, „sud“ mora biti ovlašćen da ispita da li postoji dovoljno dokaza koji izazivaju osnovanu sumnju da je ono izvršilo krivično delo, jer je postojanje te sumnje od suštinskog značaja za „zakonitost“ pritvora (*Nikolova protiv Bugarske* [Vv], st. 58).

194. Kada je neko lice lišeno slobode na osnovu osuđujuće presude nadležnog suda, nadzor koji se zahteva u skladu sa članom 5, st. 4 predstavlja deo odluke suda koja se donosi na kraju sudskog postupka (*De Wilde, Ooms i Versyp protiv Belgije*, st. 76), te stoga dalje preispitivanje nije potrebno. Međutim, neophodno je predvideti mogućnost obraćanja telu koje zadovoljava zahteve iz člana 5, st. 4 Konvencije u slučajevima u kojima su osnovi koji opravdavaju lišenje slobode podložni promenama (*Kafkaris protiv Kipra* (odl), st. 58).

195. U skladu sa članom 5, st. 4, lice lišeno slobode ima pravo da se obrati nadležnom „sudu“ da „hitno“ odluči da li je njegovo lišenje slobode postalo „nezakonito“ u svetlu novih

faktora koji su se pojavili nakon prvobitne odluke o njegovom lišenju slobode (*Abdulkhanov protiv Rusije*, st. 208; *Azimov protiv Rusije*, st. 151-52).

196. Duševno poremećeno lice, koje je prinudno smešteno u psihijatrijsku ustanovu na duži period, ima pravo da postupak ispitivanja zakonitosti njegovog lišenja slobode pokreće „u razumnim intervalima“ (vidi stav 77 nedavne presude u predmetu *M.H. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, u kojem je dat prikaz važećih načela). Sistem periodičnog preispitivanja u kojem isključivo vlasti imaju inicijativu sâm po sebi nije dovoljan (*X. protiv Finske*, st. 170; *Raudevs protiv Letonije*, st. 82).

197. Kriterijumi „zakonitog lišenja slobode“ iz člana 5, st. 1.e podrazumevaju da preispitivanje zakonitosti zajemčeno članom 5, st. 4 u vezi sa produženjem lišenja slobode duševno poremećenog pacijenta treba da se sprovodi uzimajući u obzir trenutno zdravstveno stanje pacijenta, uključujući opasnost koju predstavlja, na osnovu ažurne medicinske procene, a ne imajući u vidu događaje iz prošlosti na kojima je zasnovana prvobitna odluka o njegovom lišenju slobode (*Juncal protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl), st. 30; *Ruiz Rivera protiv Švajcarske*, st. 60; *H.W. protiv Nemačke*, st. 107).

198. „Sud“ kojem lice lišeno slobode ima pristupa u svrhu člana 5, st. 4 ne mora biti klasični sud koji predstavlja sastavni deo pravosudnog sistema zemlje (*Weeks protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 61). On, međutim, mora predstavljati telo „sudskog karaktera“ koje pruža određene procesne garantije. Stoga „sud“ mora biti nezavisan kako od izvršne vlasti tako i od strana u postupku (*Stephens protiv Malte (br. 1)*, st. 95).

199. Da bi zadovoljilo zahteve Konvencije, preispitivanje od strane nacionalnog suda treba da bude u skladu kako sa materijalnim tako i sa procesnim pravilima nacionalnog zakonodavstva i treba da se sprovodi u skladu sa ciljem člana 5 – zaštitom pojedinca od proizvoljnosti (*Koendjibiharie protiv Holandije*, st. 27).

200. Iako se članom 5, st. 4 Države ugovornice ne primoravaju da ustanove drugi nivo nadležnosti za razmatranje zakonitosti lišenja slobode, država koja uspostavi takav sistem mora u načelu da pruži licu lišenom slobode iste garantije u žalbenom postupku kao i u prvom stepenu (*Kučera protiv Slovačke*, st. 107; *Navarra protiv Francuske*, st. 28; *Toth protiv Austrije*, st. 84).

201. Članom 5, st. 4 se sudu koji razmatra žalbu ne nameće obaveza da se pozabavi svakim argumentom u podnescima podnosioca žalbe. Sud, međutim, ne može da smatra nebitnim ili da zanemari konkretne činjenice na koje se lice lišeno slobode poziva i koje mogu dovesti u sumnju postojanje uslova nužnih za „zakonitost“ njegovog lišenja slobode, u smislu Konvencije (*Ilijkov protiv Bugarske*, st. 94).

202. „Sud“ mora biti ovlašćen da naloži puštanje lica na slobodu ako utvrdi da je njegovo lišenje slobode nezakonito; nije dovoljno da ima samo ovlašćenje da to preporuči (*Benjamin i Wilson protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 33-34).

3) Procesne garantije

203. Zahtev procesne pravičnosti u skladu sa članom 5, st. 4 ne nameće obavezu jedinstvenog, nepromenljivog standarda koji se mora primenjivati bez obzira na kontekst, činjenice i okolnosti. Iako nije uvek nužno da postupak shodno članu 5, st. 4 pruža iste garantije kao one koje se zahtevaju shodno članu 6 u pogledu krivičnog ili građanskog postupka, on mora imati sudski karakter i obezbeđivati garantije primerene vrsti lišenja slobode u pitanju (*A. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 203; *Idalov protiv Rusije* [Vv], st. 161).

204. Nužno je održati ročište u slučaju lica čije lišenje slobode potpada pod polje dejstva člana 5, st.1.c (*Nikolova protiv Bugarske* [Vv], st. 58). Prilika da se lice lišeno slobode

saslušati, bilo lično ili posredstvom zastupnika, jedna je od osnovnih garantija postupka koja se primenjuje u pogledu pitanja vezanih za lišenje slobode (*Kampanis protiv Grčke*, st. 47).

Međutim, članom 5, st. 4 se ne nameće obaveza saslušanja lica lišenog slobode svaki put kada podnese žalbu na odluku kojom se njegovo lišenje slobode produžava, ali mu se mora dati mogućnost da bude saslušano u razumnim intervalima (*Çatal protiv Turske*, st. 33; *Altınok protiv Turske*, st. 45).

205. Postupak mora biti raspravnog karaktera i uvek mora da obezbeđuje „jednakost oružja“ strana u postupku (*Reinprecht protiv Austrije*, st. 31; *A. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 204). U predmetima koji se odnose na pritvor, s obzirom na to da kontinuirano postojanje osnovane sumnje da je optuženo lice izvršilo delo predstavlja uslov *sine qua non* zakonitosti produženja pritvora, pritvoreniku se mora dati prilika da delotvorno osporava osnovanost navoda iznetih protiv njega. To od suda može iziskivati da saslušati svedoke čije bi svedočenje moglo da utiče na dalju zakonitost pritvora (*Turcan protiv Moldavije*, st. 67-70).

Jednakost oružja nije obezbeđena ako je podnosiocu predstavke ili njegovom zastupniku uskraćen pristup onim dokumentima u spisima iz istrage nužnim za delotvorno osporavanje zakonitosti njegovog lišenja slobode (*Ovsjannikov protiv Estonije*, st. 72; *Fodale protiv Italije*, st. 41; *Korneykova protiv Ukrajine*, st. 68). Takođe, može biti neophodno da lice o kom je reč ima ne samo priliku da bude lično saslušano već i da ima delotvornu pomoć svog advokata (*Cernák protiv Slovačke*, st. 78).

206. Načelo raspravnog postupka i jednakosti oružja mora biti podjednako poštovano u postupku pred žalbenim sudom (vidi st. 33-34 presude u predmetu *Çatal protiv Turske* i predmete koji se u njima pominju).

4) Zahtev „hitnosti“

207. Garantovanjem prava na pokretanje postupka radi osporavanja zakonitosti lišenja slobode licima lišenim slobode, član 5, st. 4 takođe propisuje njihovo pravo da, nakon pokretanja takvog postupka, sud hitno odluči o zakonitosti lišenja slobode i naloži njegovo okončanje ako se dokaže da je ono nezakonito (*Idalov protiv Rusije* [Vv], st. 154; *Baranowski protiv Poljske*, st. 68). Pitanje da li je poštovano pravo na hitnu odluku mora se razmotriti u svetlu okolnosti svakog pojedinačnog predmeta (*Rehbock protiv Slovenije*, st. 84).

208. Prilika za sudsko ispitivanje se mora pružiti ubrzo po lišenju lica slobode a zatim, ako je to nužno, u razumnim intervalima (*Molotchko protiv Ukrajine*, st. 148).

209. Pojam „hitno“ (na francuskom *à bref délai*) ukazuje na manju hitnost od pojma „bez odlaganja“ (na francuskom *aussitôt*) iz člana 5, st. 3 (*E. protiv Norveške*, st. 64; *Brogan i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 59).

Međutim, kada je odluku o lišenju nekog lica slobode doneo neki nesudski organ a ne sud, standard „hitnosti“ sudskog preispitivanja iz člana 5, st. 4 približava se standardu „bez odlaganja“ iz člana 5, st. 3 (*Shcherbina protiv Rusije*, st. 65-70, gde je Sud ocenio kao preteranim šesnaestodnevno kašnjenje sudskog preispitivanja odluke o pritvoru podnositeljke predstavke koju je usvojio tužilac).

210. Standard „hitnosti“ je manje rigorozan kada je reč o postupku pred žalbenim sudom (*Abdulkhanov protiv Rusije*, st. 198). Kada je prvobitnu odluku o pritvoru usvojio sud u postupku u kojem su obezbeđene odgovarajuće garantije pravičnog postupka, Sud je spreman da toleriše duže periode preispitivanja u postupku pred drugostepenim sudom (*Shcherbina protiv Rusije*, st. 65).

(a) Period koji treba uzeti u obzir

211. Sud za polazište uzima trenutak kada je podnet zahtev za puštanje na slobodu/pokrenut postupak. Relevantni period se okončava pravosnažnim utvrđivanjem zakonitosti lišenja slobode podnosioca predstavke, uključujući sve žalbe (*Sanchez-Reisse protiv Švajcarske*, st. 54; *E. protiv Norveške*, st. 64).

212. Ako se pre obraćanja sudu mora iscrpeti upravni pravni lek, period počinje da teče od trenutka kada je predmet upućen upravnom organu (*Sanchez-Reisse protiv Švajcarske*, st. 54).

213. Ako je postupak sproveden na dve ili više instanci, mora se oceniti celokupni period kako bi se utvrdilo da li je poštovan zahtev vezan za „hitnost“ (*Hutchison Reid protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 78; *Navarra protiv Francuske*, st. 28).

(b) Relevantni faktori koje treba uzeti u obzir prilikom ocene hitnosti

214. Izraz „hitno“ se ne može apstraktno definisati. Kao i u pogledu zahteva vezanih za „razumni rok“ iz člana 5, st. 3 i člana 6, st. 1, on mora biti utvrđen u svetlu okolnosti pojedinačnog predmeta (*R.M.D. protiv Švajcarske*, st. 42).

215. Prilikom ocene hitnog karaktera koji zahteva član 5, st. 4 mogu se uzeti u obzir uporedivi faktori, poput onih koji igraju određenu ulogu u vezi sa zahtevom vezanim za suđenje u razumnom roku iz člana 5, st. 3 i člana 6, st. 1 Konvencije, kao što su savesnost organa i svako kašnjenje koje je izazvalo lice lišeno slobode, kao i svi drugi faktori koji su doveli do kašnjenja, a za koje nije odgovorna država (*Mooren protiv Nemačke* [Vv], st. 106; *Kolompar protiv Belgije*, st. 42).

216. Dok se, na primer, u predmetima vezanim za član 6, st. 1 jedna godina za razmatranje određenog pitanja na jednoj instanci smatra pravilom, stav 4 člana 5, koji se odnosi na pitanja slobode, iziskuje posebnu ekspeditivnost (*Panchenko protiv Rusije*, st. 117). Kada je u pitanju sloboda nekog lica, Sud primenjuje veoma stroge standarde u vezi sa poštovanjem zahteva vezanog za hitno preispitivanje zakonitosti lišenja slobode od strane države (vidi, na primer, st. 44-45 presude u predmetu *Kadem protiv Malte*, u kojoj je Sud okvalifikovao kao predugačak period od sedamnaest dana za odlučivanje o zakonitosti lišenja slobode podnosioca predstavke, kao i stav 96 presude u predmetu *Mamedova protiv Rusije*, u kojoj je zaključio da je dužina žalbenog postupka, koji je, između ostalog, trajao dvadeset i šest dana, predstavljala povredu zahteva vezanog za „hitnost“).

217. Složenost pitanja koja se u nekim predmetima moraju uzeti u obzir prilikom ispitivanja zakonitosti lišenja slobode – poput zdravstvenog stanja lica lišenog slobode – može se imati u vidu prilikom određivanja „razumnog“ roka u smislu člana 5, st. 4. Međutim, čak i prilikom razmatranja složenih predmeta postoje faktori koji od vlasti iziskuju da sprovedu naročito hitno preispitivanje, uključujući i pretpostavku nevinosti u slučaju pritvora (*Frasik protiv Poljske*, st. 63; *Jablonski protiv Poljske*, st. 91-93).

218. Pritvor u krivičnim predmetima iziskuje preispitivanje u kratkim intervalima (*Bezicheri protiv Italije*, st. 21).

219. Ako zauzme stav da je period koji je prošao do donošenja odluke *prima facie* nesaglasan sa pojmom hitnosti, Sud od države očekuje da objasni zašto je došlo do kašnjenja ili da predoči izuzetne okolnosti kako bi opravdala protok vremena o kojem je reč (*Musial protiv Poljske* [Vv], st. 44; *Koendjibiharie protiv Holandije*, st. 29).

220. Period neaktivnosti pravosudnih organa ne može se opravdati ni preopterećenošću predmetima ni periodom godišnjih odmora (*E. protiv Norveške*, st. 66; *Bezicheri protiv Italije*, st. 25).

E. Pravo na naknadu za nezakonito lišenje slobode (član 5, st. 5)

Član 5, st. 5

„5. Svako ko je bio uhapšen ili lišen slobode u suprotnosti sa odredbama ovog člana ima utuživo pravo na naknadu.“

1) Primenljivost

221. Pravo na naknadu propisano stavom 5 pretpostavlja da je utvrđena povreda jednog od ostalih stavova člana 5, bilo od strane domaćeg organa ili od strane Suda (vidi, između ostalog, presude u predmetima *N.C. protiv Italije* [Vv], st. 49; *Pantea protiv Rumunije*, st. 262; *Vachev protiv Bugarske*, st. 78).

222. U odsustvu zaključka domaćeg organa da je prekršena bilo koja druga odredba člana 5, bilo neposredno ili u suštini, Sud mora sâm prvo da utvrdi postojanje takve povrede da bi član 5, st. 5 mogao da se primeni (vidi, na primer, presude u predmetima *Nechiporuk i Yonkalo protiv Ukrajine*, st. 227 i 229; *Yankov protiv Bugarske*, st. 190-93).

223. Primenljivost člana 5, st. 5 ne zavisi od zaključka domaćeg organa o nezakonitosti ili dokaza da bi lice bilo pušteno na slobodu da nije došlo do te povrede (*Blackstock protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 51; *Waite protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 73). Hapšenje ili lišenje slobode može biti zakonito po domaćem pravu ali ipak suprotno članu 5, usled čega je stav 5 tog člana primenljiv (*Harkmann protiv Estonije*, st. 50).

2) Pravni lek

224. Članom 5, st. 5 se propisuje neposredno i utuživo pravo na naknadu pred nacionalnim sudovima (*A. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Vv], st. 229; *Storck protiv Nemačke*, st. 122).

3) Dostupnost naknade

225. Stavu 5 člana 5 je udovoljeno kada je moguće podneti zahtev za naknadu štete zbog lišenja slobode do kojeg je došlo u uslovima suprotnim stavovima 1, 2, 3 ili 4 tog člana (vidi, između ostalog, nedavne presude Suda u predmetima *Michalák protiv Slovačke*, st. 204; *Lobanov protiv Rusije*, st. 54).

226. Utuživo pravo na naknadu mora biti dostupno bilo pre bilo pošto Sud izrekne presudu (*Stanev protiv Bugarske* [Vv], st. 183-84; *Brogan i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, st. 67).

227. Delotvorno uživanje prava na naknadu mora se obezbediti sa dovoljnim stepenom izvesnosti (vidi, na primer, *Ciulla protiv Italije*, st. 44; *Sakik i drugi protiv Turske*, st. 60). Naknada mora biti dostupna kako u teoriji (*Dubovik protiv Ukrajine*, st. 74) tako i u praksi (*Chitayev i Chitayev protiv Rusije*, st. 195).

228. Prilikom razmatranja zahteva za naknadu, domaći su organi u obavezi da domaće pravo tumače i primenjuju u duhu člana 6, bez preteranog formalizma (*Shulgin protiv Ukrajine*, st. 65; *Houtman i Meeus protiv Belgije*, st. 46).

4) Priroda naknade

229. Pravo na naknadu se prvenstveno odnosi na finansijsku naknadu. Njime se ne daje pravo na obezbeđivanje puštanja lica na slobodu, koje je obuhvaćeno članom 5, st. 4 Konvencije (*Bozano protiv Francuske*, odluka Komisije).

230. Računanje perioda pritvora kao dela kazne ne predstavlja naknadu koju iziskuje član 5, st. 5, zbog svog nefinansijskog karaktera (*Wloch protiv Poljske (br. 2)*, st. 32).

5) Postojanje štete

231. Član 5, st. 5 Državama ugovornicama ne zabranjuje da dodele naknadu u zavisnosti od sposobnosti lica o kom je reč da dokaže štetu koju je pretrpelo zbog povrede. Ne može biti govora o „naknadi“ kad ne postoji nikakva materijalna ili nematerijalna šteta koju treba nadoknaditi (*Wassink protiv Holandije*, st. 38).

232. Međutim, preterano formalistički zahtev vezan za predočavanje dokaza o nematerijalnoj šteti usled nezakonitog lišenja slobode nije u skladu sa pravom na naknadu (*Danev protiv Bugarske*, st. 34-35).

6) Iznos naknade

233. Članom 5, st. 5 Konvencije se podnosiocu predstavke ne daje pravo na određeni iznos naknade (*Damian-Burueana i Damian protiv Rumunije*, st. 89; *Şahin Çağdaş protiv Turske*, st. 34).

234. Međutim, naknada koja je zanemariva ili nesrazmerna težini povrede ne zadovoljava zahteve člana 5, st. 5 jer bi time pravo zajemčeno ovom odredbom postalo teoretsko i iluzorno (*Cumber protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije; *Attard protiv Malte* (odl)).

235. Dosuđena naknada ne može biti znatno niža od one koju Sud dodeljuje u sličnim slučajevima (*Ganea protiv Moldavije*, st. 30; *Cristina Boicenco protiv Moldavije*, st. 43).

SPISAK NAVEDENIH PREDMETA

Sudska praksa navedena u ovom Vodiču odnosi se na presude ili odluke koje je izrekao Evropski sud za ljudska prava i na odluke ili izveštaje Evropske komisije za ljudska prava.

Osim ako nije drugačije naznačeno, svi navodi se odnose na presude o meritumu koje je izreklo jedno od Veća Suda. Skraćenica „(odl)“ ukazuje na to da je u pitanju odluka Suda, dok skraćenica “[Vv]” ukazuje na to da je o predmetu odlučivalo Veliko veće.

Hajperlinkovi ka predmetima dati u elektronskoj verziji Vodiča upućuju na bazu podataka HUDOC (<<http://hudoc.echr.coe.int>>) preko koje se može pristupiti praksi Suda (presudama i odlukama Velikog veća, Veća i Odbora, savetodavnim mišljenjima, kao i prikazima odluka iz Obaveštenja o praksi Suda), Komisije (odlukama i izveštajima) i Komiteta ministara (rezolucijama).

Sud presude i odluke izriče na engleskom i francuskom, na svoja dva službena jezika. HUDOC sadrži i prevode brojnih važnih predmeta na skoro trideset neslužbenih jezika i linkove ka oko stotinu internet zbirki sudske prakse koje su pripremile treće strane.

—A—

- A. i drugi protiv Bugarske*, br. 51776/08, od 29. novembra 2011.
A. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva [Vv], br. 3455/05, ECHR 2009.
Abdulkhanov protiv Rusije, br. 14743/11, od 2. oktobra 2012.
Adamov protiv Švajcarske, br. 3052/06, od 21. juna 2011.
Airey protiv Irske, br. 6289/73, odluka Komisije od 7. jula 1977, *Odluke i Izveštaji* (OI) 8
Aleksandr Makarov protiv Rusije, br. 15217/07, od 12. marta 2009.
Aleksanyan protiv Rusije, br. 46468/06, od 22. decembra 2008.
Altınok protiv Turske, br. 31610/08, od 29. novembra 2011.
Ambruszkiewicz protiv Poljske, br. 38797/03, od 4. maja 2006.
Amie i drugi protiv Bugarske, br. 58149/08, od 12. februara 2013.
Amuur protiv Francuske, 25. juna 1996, *Izveštaji o presudama i odlukama* 1996-III
Angelova protiv Bugarske, br. 38361/97, ECHR 2002-IV
Aquilina protiv Malte [Vv], br. 25642/94, ECHR 1999-III
Ashingdane protiv Ujedinjenog Kraljevstva, od 28. maja 1985, Serija A br. 93
Assanidze protiv Gruzije [Vv], br. 71503/01, ECHR 2004-II
Assenov i drugi protiv Bugarske, od 28. oktobra 1998, *Izveštaji* 1998-VIII
Attard protiv Malte (odl), br. 46750/99, od 28. septembra 2000.
Austin i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva [Vv], br. 39692/09, 40713/09 i 41008/09, od 15. marta 2012.
Azimov protiv Rusije, br. 67474/11, od 18. aprila 2013.

—B—

- B. protiv Austrije*, od 28. marta 1990, Serija A br. 175
Baranowski protiv Poljske, br. 28358/95, ECHR 2000-III
Becciev protiv Moldavije, br. 9190/03, od 4. oktobra 2005.
Beiere protiv Letonije, br. 30954/05, od 29. novembra 2011.
Bejaoui protiv Grčke, br. 23916/94, odluka Komisije od 6. aprila 1995.
Belchev protiv Bugarske, br. 39270/98, od 8. aprila 2004.
Belevitskiy protiv Rusije, br. 72967/01, od 1. marta 2007.
Benham protiv Ujedinjenog Kraljevstva, od 10. juna 1996, *Izveštaji* 1996-III

Benjamin i Wilson protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 28212/95, od 26. septembra 2002.
Bergmann protiv Estonije, br. 38241/04, od 29. maja 2008.
Bezicheri protiv Italije, od 25. oktobra 1989, Serija A br. 164
Blackstock protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 59512/00, od 21. juna 2005.
Boicenco protiv Moldavije, br. 41088/05, od 11. jula 2006.
Bojilov protiv Bugarske, br. 45114/98, od 22. decembra 2004.
Bollan protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl), br. 42117/98, ECHR 2000-V
Bordovskiy protiv Rusije, br. 49491/99, od 8. februara 2005.
Bouamar protiv Belgije, od 29. februara 1988, Serija A br. 129
Bozano protiv Francuske, br. 9990/82, odluka Komisije od 15. maja 1984, OI 39
Bozano protiv Francuske, od 18. decembra 1986, Serija A br. 111.
Brand protiv Holandije, br. 49902/99, od 11. maja 2004.
Brega i drugi protiv Moldavije, br. 61485/08, od 24. januara 2012.
Brincat protiv Italije, 26. novembra 1992, Serija A br. 249-A
Brogan i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, od 29. novembra 1988, Serija A br. 145-B
Bykov protiv Rusije [Vv], br. 4378/02, od 10. marta 2009.

—C—

Calmanovici protiv Rumunije, br. 42250/02, od 1. jula 2008.
Castravet protiv Moldavije, br. 23393/05, od 13. marta 2007.
Çatal protiv Turske, br. 26808/08, od 17. aprila 2012.
Chahal protiv Ujedinjenog Kraljevstva, od 15. novembra 1996, *Izveštaji 1996-V*
Chitayev i Chitayev protiv Rusije, br. 59334/00, od 18. januara 2007.
Chraidi protiv Nemačke, br. 65655/01, ECHR 2006-XII
Cernák protiv Slovačke, br. 36997/08, od 17. decembra 2013.
Ciulla protiv Italije, od 22. februara 1989, Serija A br. 148
Clooth protiv Belgije, od 12. decembra 1991, Serija A br. 225
Čonka protiv Belgije, br. 51564/99, ECHR 2002-I
Creangă protiv Rumunije [Vv], br. 29226/03, od 23. februara 2012.
Cristina Boicenco protiv Moldavije, br. 25688/09, od 27. septembra 2011.
Cumber protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 28779/95, odluka Komisije od 27. novembra 1996.

—D—

D.D. protiv Litvanije, br. 13469/06, od 14. februara 2012.
D.G. protiv Irske, br. 39474/98, ECHR 2002-III
Dacosta Silva protiv Španije, br. 69966/01, ECHR 2006-XIII
Damian-Burueana i Damian protiv Rumunije, br. 6773/02, od 26. maja 2009.
Danev protiv Bugarske, br. 9411/05, od 2. septembra 2010.
De Jong, Baljet i Van den Brink protiv Holandije, od 22. maja 1984, Serija A br. 77
Delcourt protiv Belgije, br. 2689/65, odluka Komisije od 7. februara 1967. koja se pominje u izveštaju Komisije od 1. oktobra 1968.
Del Río Prada protiv Španije [Vv], br. 42750/09, ECHR 2013.
Dereci protiv Turske, br. 77845/01, od 24. maja 2005.
De Wilde, Ooms i Versyp protiv Belgije, od 18. juna 1971, Serija A br. 12
Dikme protiv Turske, br. 20869/92, ECHR 2000-VIII
Douiyeub protiv Holandije [Vv], br. 31464/96, od 4. avgusta 1999.

Drozd i Janousek protiv Francuske i Španije, od 26. juna 1992, Serija A br. 240
Dubovik protiv Ukrajine, br. 33210/07 i 41866/08, od 15. oktobra 2009.

—E—

E. protiv Norveške, od 29. avgusta 1990, Serija A br. 181-A
El-Masri protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije [Vv], br. 39630/09, ECHR 2012
Elçi i drugi protiv Turske, br. 23145/93 i 25091/94, od 13. novembra 2003.
Engel i drugi protiv Holandije, od 8. juna 1976, Serija A br. 22
Enhorn protiv Švedske, br. 56529/00, ECHR 2005-I
Epple protiv Nemačke, br. 77909/01, od 24. marta 2005.
Erdagöz protiv Turske, br. 21890/93, od 22. oktobra 1997, *Izveštaji* 1997-VI
Erkalo protiv Holandije, od 2. septembra 1998, *Izveštaji* 1998-VI

—F—

Farhad Aliyev protiv Azerbejdžana, br. 37138/06, od 9. novembra 2010.
Fodale protiv Italije, br. 70148/01, ECHR 2006-VII
Foka protiv Turske, br. 28940/95, od 24. juna 2008.
Fox, Campbell i Hartley protiv Ujedinjenog Kraljevstva, od 30. avgusta 1990, Serija A br. 182
Frasik protiv Poljske, br. 22933/02, ECHR 2010
Freda protiv Italije, br. 8916/80, odluka Komisije od 7. oktobra 1980, OI 21

—G—

Gahramanov protiv Azerbejdžana (odl), br. 26291/06, od 15. oktobra 2013.
Ganea protiv Moldavije, br. 2474/06, od 17. maja 2011.
G.K. protiv Poljske, br. 38816/97, od 20. januara 2004.
Gaidjurgis protiv Litvanije (odl), br. 49098/99, od 16. juna 2001.
Galstyan protiv Jermenije, br. 26986/03, od 15. novembra 2007.
Garycki protiv Poljske, br. 14348/02, od 6. februara 2007.
Gasiņš protiv Letonije, br. 69458/01, od 19. aprila 2011.
Gatt protiv Malte, br. 28221/08, ECHR 2010
Gebremedhin [Gaberamadhien] protiv Francuske, br. 25389/05, ECHR 2007-II
Georgieva protiv Bugarske, br. 16085/02, od 3. jula 2008.
Gillan i Quinton protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 4158/05, ECHR 2010
Giorgi Nikolaishvili protiv Gruzije, br. 37048/04, od 13. januara 2009.
Giulia Manzoni protiv Italije, od 1. jula 1997, *Izveštaji* 1997-IV
Glien protiv Nemačke, br. 7345/12, od 28. novembra 2013.
Górski protiv Poljske, br. 28904/02, od 4. oktobra 2005.
Gutsanovi protiv Bugarske, br. 34529/10, ECHR 2013
Güveç protiv Turske, br. 70337/01, ECHR 2009
Guzzardi protiv Italije, od 6. novembra. 1980, Serija A br. 39

—H—

H.L. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 45508/99, ECHR 2004-IX
H.M. protiv Švajcarske, br. 39187/98, ECHR 2002-II
Gutsanovi protiv Bugarske, br. 17167/11, od 19. septembra 2013.
Harkmann protiv Estonije, br. 2192/03, od 11. jula 2006.

Hilda Hafsteinsdóttir protiv Islanda, br. 40905/98, od 8. juna 2004.
Hood protiv Ujedinjenog Kraljevstva [Vv], br. 27267/95, ECHR 1999-I
Houtman i Meeus protiv Belgije, br. 22945/07, od 17. marta 2009.
Hristova protiv Bugarske, br. 60859/00, od 7. decembra 2006.
Huber protiv Švajcarske, od 23. oktobra 1990, Serija A br. 188
Hutchison Reid protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 50272/99, ECHR 2003-IV

—I—

I.A. protiv Francuske, od 23. septembra 1998, *Izveštaji* 1998-VII
I.I. protiv Bugarske, br. 44082/98, od 9. juna 2005.
Ichin i drugi protiv Ukrajine, br. 28189/04 i 28192/04, od 21. decembra 2010.
Idalov protiv Rusije [Vv], br. 5826/03, od 22. maja 2012.
Ilaşcu i drugi protiv Moldavije i Rusije [Vv], br. 48787/99, ECHR 2004-VII
Ilgar Mammadov protiv Azerbejdžana, br. 15172/13, od 22. maja 2014.
Ilijkov protiv Bugarske, br. 33977/96, od 26. jula 2001.
Iliya Stefanov protiv Bugarske, br. 65755/01, od 22. maja 2008.
İpek i drugi protiv Turske, br. 17019/02 i 30070/02, od 3. februara 2009.
Ireland protiv Ujedinjenog Kraljevstva, od 18. januara 1978, Serija A br. 25
Iskandarov protiv Rusije, br. 17185/05, od 23. septembra 2010.

—J—

Jablonski protiv Poljske, br. 33492/96, od 21. decembra 2000.
James, Wells i Lee protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 25119/09, 57715/09 i 57877/09, od 18. septembra 2012.
Jarzyński protiv Poljske, br. 15479/02, od 4. oktobra 2005.
Ječius protiv Litvanije, br. 34578/97, ECHR 2000-IX
Juncal protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl), br. 32357/09, od 17. septembra 2013.

—K—

Kerr protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl), br. 40451/98, od 7. decembra 1999.
Kaboulov protiv Ukrajine, br. 41015/04, od 19. novembra 2009.
Kadem protiv Malte, br. 55263/00, od 9. januara 2003.
Kafkaris protiv Kipra (br. 2) (odl), br. 9644/09, od 21. juna 2011.
Kalashnikov protiv Rusije, br. 47095/99, ECHR 2002-VI
Kallweit protiv Nemačke, br. 17792/07, od 13. januara 2011.
Kampanis protiv Grčke, br. 17977/91, od 13. jula 1995.
Kanagaratnam protiv Belgije, br. 15297/09, od 13. decembra 2011.
Kandzhov protiv Bugarske, br. 68294/01, od 6. novembra 2008.
Kane protiv Kipra (odl), br. 33655/06, od 13. septembra 2011.
Kharin protiv Rusije, br. 37345/03, od 3. februara 2011.
Khodorkovskiy protiv Rusije, br. 5829/04, 31. maja 2011.
Khudoyorov protiv Rusije, br. 6847/02, ECHR 2005-X (izvodi)
Koendjbiharie protiv Holandije, od 25. oktobra 1990, Serija A br. 185-B
Kolompar protiv Belgije, od 24. septembra 1992, Serija A br. 235-C
Koniarska protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br.33670/96, (odl) od 12. oktobra 2000.
Korneykova protiv Ukrajine, br. 39884/05, od 19. januara 2012.
Kortesis protiv Grčke, br. 60593/10, od 12. juna 2012.
Krejčíř protiv Republike Češke, br. 39298/04 i 8723/05, od 26. marta 2009.

Krupko i drugi protiv Rusije, br. 26587/07, od 26. juna 2014.
Kučera protiv Slovačke, br. 48666/99, od 17. jula 2007.
Kudła protiv Poljske [Vv], br. 30210/96, ECHR 2000-XI
Kurt protiv Turske, od 25. maja 1998, *Izveštaji* 1998-III

—L—

L.B. protiv Belgije, br. 22831/08, od 2. oktobra 2012.
Labita protiv Italije [Vv], br. 26772/95, ECHR 2000-IV
Ladent protiv Poljske, br. 11036/03, od 18. marta 2008.
Laumont protiv Francuske, br. 43626/98, ECHR 2001-XI
Lavents protiv Letonije, br. 58442/00, od 28. novembra 2002.
Lawless protiv Irske (br. 3), od 1. jula 1961, Serija A br. 3
Lebedev protiv Rusije, br. 4493/04, od 25. oktobra 2007.
Lelièvre protiv Belgije, br. 11287/03, od 8. novembra 2007.
Letellier protiv Francuske, od 26. juna 1991, Serija A br. 207
Lloyd i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 29798/96 itd., od 1. marta 2005.
Lobanov protiv Rusije, br. 16159/03, od 16. oktobra 2008.
Luberti protiv Italije, od 23. februara 1984, Serija A br. 75

—M—

M. protiv Nemačke, br. 19359/04, ECHR 2009
M.A. protiv Kipra, br. 41872/10, ECHR 2013
Mahdid i Haddar protiv Austrije (odl), br. 74762/01, ECHR 2005-XIII
Mamedova protiv Rusije, br. 7064/05, od 1. juna 2006.
Mancini protiv Italije, br. 44955/98, ECHR 2001-IX
Mangouras protiv Španije [Vv], br. 12050/04, ECHR 2010
Marturana protiv Italije, br. 63154/00, od 4. marta 2008.
Matznetter protiv Austrije, od 10. novembra 1969, Serija A br. 10
McKay protiv Ujedinjenog Kraljevstva [Vv], br. 543/03, ECHR 2006-X
McVeigh i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br.8022/77, 8025/77, 8027/77, *Izveštaj*
 Komisije od 18. marta 1981.
Medova protiv Rusije, br. 25385/04, od 15. januara 2009.
Medvedyev i drugi protiv Francuske [Vv], br. 3394/03, ECHR 2010
Meloni protiv Švajcarske, br. 61697/00, od 10. aprila 2008.
M.H. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 11577/06, od 22. oktobra 2013.
Michalák protiv Slovačke, br. 30157/03, od 8. februara 2011.
Minjat protiv Švajcarske, br. 38223/97, od 28. oktobra 2003.
Mogoş i drugi protiv Rumunije (odl), br. 20420/02, od 6. maja 2004.
Molotchko protiv Ukrajine, br. 12275/10, od 26. aprila 2012.
Monnell i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva, od 2. marta 1987, Serija A br. 115
Mooren protiv Nemačke [Vv], br. 11364/03, od 9. jula 2009.
Morsink protiv Holandije, br. 48865/99, od 11. maja 2004.
Mubilanzila Majaeka i Kaniki Mitunga protiv Belgije, br. 13178/03, ECHR 2006-XI
Murray protiv Ujedinjenog Kraljevstva [Vv], od 28. oktobra 1994, Serija A br. 300-A
Musiał protiv Poljske [Vv], br. 24557/94, ECHR 1999-II
Muşuc protiv Moldavije, br. 42440/06, od 6. novembra 2007.

—N—

N.C. protiv Italije [Vv], br. 24952/94, ECHR 2002-X
Nada protiv Švajcarske [Vv], br. 10593/08, ECHR 2012
Nart protiv Turske, br. 20817/04, od 6. maja 2008.
Nasrullojev protiv Rusije, br. 656/06, od 11. oktobra 2007.
Năstase-Silivestru protiv Rumunije, br. 74785/01, od 4. oktobra 2007.
Navarra protiv Francuske, od 23. novembra 1993, Serija A br. 273-B
Nechiporuk i Yonkalo protiv Ukrajine, br. 42310/04, od 21. aprila 2011.
Neumeister protiv Austrije, od 27. juna 1968, Serija A br. 8
Niedbala protiv Poljske, br. 27915/95, od 4. jula 2000.
Nielsen protiv Danske, od 28. novembra 1988, Serija A br. 144
Nikolov protiv Bugarske, br. 38884/97, od 30. januara 2003.
Nikolova protiv Bugarske [Vv], br. 31195/96, ECHR 1999-II
Nikolova protiv Bugarske (br. 2), br. 40896/98, od 30. septembra 2004.
Novotka protiv Slovačke (odl), br. 47244/99, od 4. novembra 2003.
Nowak protiv Ukrajine, br. 60846/10, od 31. marta 2011.
Nowicka protiv Poljske, br. 30218/96, od 3. decembra 2002.

—O—

O.H. protiv Nemačke, br. 4646/08, od 24. novembra 2011.
O'Hara protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 37555/97, ECHR 2001-X
Ostendorf protiv Nemačke, br. 15598/08, od 7. marta 2013.
Osypenko protiv Ukrajine, br. 4634/04, od 9. novembra 2010.
Öcalan protiv Turske (odl), br. 46221/99, od 14. decembra 2000.
Öcalan protiv Turske [Vv], br. 46221/99, ECHR 2005-IV
Oral i Atabay protiv Turske, br. 39686/02, od 23. juna 2009.
Ovsjannikov protiv Estonije, br. 1346/12, od 20. februara 2014.

—P—

P. i S. protiv Poljske, br. 57375/08, od 30. oktobra 2012.
Panchenko protiv Rusije, br. 45100/98, od 8. februara 2005.
Pankiewicz protiv Poljske, br. 34151/04, od 12. februara 2008.
Pantea protiv Rumunije, br. 33343/96, ECHR 2003-VI
Paradis protiv Nemačke (odl), br. 4065/04, od 4. septembra 2007.
Petkov i Profirov protiv Bugarske, br. 50027/08 i 50781/09, od 24. juna 2014.
Petukhova protiv Rusije, br. 28796/07, od 2. maja 2013.
Piotr Baranowski protiv Poljske, br. 39742/05, od 2. oktobra 2007.
Piotr Osuch protiv Poljske, br. 30028/06, od 3. novembra 2009.
Piruzyan protiv Jermenije, br. 33376/07, od 26. juna 2012.
Plesó protiv Mađarske, br. 41242/08, od 2. oktobra 2012.
Prencipe protiv Monaka, br. 43376/06, od 16. jula 2009.

—Q—

Quinn protiv Francuske, od 22. marta 1995, Serija A br. 311

—R—

R.L. i M.-J.D. protiv Francuske, br. 44568/98, od 19. maja 2004.
R.M.D. protiv Švajcarske, od 26. septembra 1997, *Izveštaji 1997-VI*
Radu protiv Nemačke, br. 20084/07, od 16. maja 2013.
Rahimi protiv Grčke, br. 8687/08, od 5. aprila 2011.
Rakevich protiv Rusije, br. 58973/00, od 28. oktobra 2003.
Rantsev protiv Kipra i Rusije, br. 25965/04, ECHR 2010
Raudevs protiv Letonije, br. 24086/03, od 17. decembra 2013.
Rehbock protiv Slovenije, br. 29462/95, ECHR 2000-XII
Reinprecht protiv Austrije, br. 67175/01, ECHR 2005-XII
Riad id Idiab protiv Belgije, br. 29787/03 i 29810/03, od 24. januara 2008.
Riera Blume i drugi protiv Španije, br. 37680/97, ECHR 1999-VII
Ruiz Rivera protiv Švajcarske, br. 8300/06, od 18. februara 2014.

—S—

S.B.C. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 39360/98, od 19. juna 2001.
S.P. protiv Belgije (odl), br. 12572/08, od 14. juna 2011.
S.R. protiv Holandije (odl), br. 13837/07, od 8. septembra 2012.
Saadi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 13229/03, od 11. jula 2006.
Saadi protiv Ujedinjenog Kraljevstva [Vv], br. 13229/03, ECHR 2008
Sadegül Özdemir protiv Turske, br. 61441/00, od 2. avgusta 2005.
Şahin Çağdaş protiv Turske, br. 28137/02, od 11. aprila 2006.
Sakık i drugi protiv Turske, od 26. novembra 1997, *Izveštaji 1997-VII*
Salayev protiv Azerbejdžana, br. 40900/05, od 9. novembra 2010.
Sanchez-Reisse protiv Švajcarske, od 21. oktobra 1986, Serija A br. 107
Sarigiannis protiv Italije, br. 14569/05, od 5. aprila 2011.
Schiesser protiv Švajcarske, od 4. decembra 1979, Serija A br. 34
Schwabe i M.G. protiv Nemačke, br. 8080/08, od 1. decembra 2011.
Scott protiv Španije, od 18. decembra 1996, *Izveštaji 1996-VI*
Selçuk protiv Turske, br. 21768/02, od 10. januara 2006.
Shabani protiv Švajcarske, br. 29044/06, od 5. novembra 2009.
Shamayev i drugi protiv Gruzije i Rusije, br. 36378/02, ECHR 2005-III
Shamsa protiv Poljske, br. 45355/99 i 45357/99, od 27. novembra 2003.
Shcherbina protiv Rusije, br. 41970/11, od 26. juna 2014.
Shimovolos protiv Rusije, br. 30194/09, od 21. juna 2011.
Shtukurov protiv Rusije, br. 44009/05, ECHR 2008
Shulgin protiv Ukrajine, br. 29912/05, od 8. decembra 2011.
Simons protiv Belgije (odl), br. 71407/10, od 28. avgusta 2012.
Skrobol protiv Poljske, br. 44165/98, od 13. septembra 2005.
Smirnova protiv Rusije, br. 46133/99 i 48183/99, ECHR 2003-IX
Soldatenko protiv Ukrajine, br. 2440/07, od 23. oktobra 2008.
Solmaz protiv Turske, br. 27561/02, od 16. januara 2007.
Stanev protiv Bugarske [Vv], br. 36760/06, od 17. januara 2012.
Stašaitis protiv Litvanije, br. 47679/99, od 21. marta 2002.
Steel i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, od 23. septembra 1998, *Izveštaji 1998-VII*
Stephens protiv Malte (br. 1), br. 11956/07, od 21. aprila 2009.
Stephens protiv Malte (br. 2), br. 33740/06, od 21. aprila 2009.
Stepuleac protiv Moldavije, br. 8207/06, od 6. novembra 2007.
Stoichkov protiv Bugarske, br. 9808/02, od 24. marta 2005.

Storck protiv Nemačke, br. 61603/00, ECHR 2005-V
Sulaoja protiv Estonije, br. 55939/00, od 15. februara 2005.
Suso Musa protiv Malte, br. 42337/12, od 23. jula 2013.
Svipsta protiv Letonije, br. 66820/01, ECHR 2006-III

—T—

Talat Tepe protiv Turske, br. 31247/96, od 21. decembra 2004.
Tepe protiv Turske, br. 31247/96, od 21. decembra 2004.
Tase protiv Rumunije, br. 29761/02, od 10. juna 2008.
Tiron protiv Rumunije, br. 17689/03, od 7. aprila 2009.
Toniolo protiv San Marina i Italije, br. 44853/10, od 26. juna 2012.
Toshev protiv Bugarske, br. 56308/00, od 10. avgusta 2006.
Toth protiv Austrije, od 12. decembra 1991, Serija A br. 224
Tsirlis i Kouloumpas protiv Grčke, od 29. maja 1997, *Izveštaji* 1997-III
Țurcan protiv Moldavije, br. 39835/05, od 23. oktobra 2007.

—V—

Vachev protiv Bugarske, br. 42987/98, ECHR 2004-VIII
Van der Leer protiv Holandije, od 21. februara 1990, Serija A br. 170-A
Van Droogenbroeck protiv Belgije, od 24. juna 1982, Serija A br. 50
Varbanov protiv Bugarske, br. 31365/96, ECHR 2000-X
Varga protiv Rumunije, br. 73957/01, od 1. aprila 2008.
Vasileva protiv Danske, br. 52792/99, od 25. septembra 2003.
Vassis i drugi protiv Francuske, br. 62736/09, od 27. juna 2013
Velinov protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije, br. 16880/08, od 19. septembra 2013.
Viorel Burzo protiv Rumunije, br. 75109/01 i 12639/02, od 30. juna 2009.
Voskuil protiv Holandije, br. 64752/01, od 22. novembra 2007.
Vrenčev protiv Srbije, br. 2361/05, od 23. septembra 2008.

—W—

Waite protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 53236/99, od 10. decembra 2002
Wassink protiv Holandije, od 27. septembra 1990, Serija A br. 185-A
Weeks protiv Ujedinjenog Kraljevstva, od 2. marta 1987, Serija A br. 114
Wemhoff protiv Nemačke, od 27. juna 1968, Serija A br. 7
Willcox i Hurford protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl). br. 43759/10 i 43771/12, od 8. januara 2013.
Winterwerp protiv Holandije, od 24. oktobra 1979, Serija A br. 33
Witold Litwa protiv Poljske, br. 26629/95, ECHR 2000-III
Włoch protiv Poljske, br. 27785/95, ECHR 2000-XI
Włoch protiv Poljske (br. 2), br. 33475/08, od 10. maja 2011.

—X—

X. protiv Austrije, br. 8278/78, odluka Komisije od 13. decembra 1979, OI 18
X. protiv Belgije, br. 4741/71, odluka Komisije od 2. aprila 1973.
X. protiv Finske, br. 34806/04, ECHR 2012
X. protiv Nemačke, br. 1322/62, odluka Komisije od 14. decembra 1963.

X. protiv Nemačke, br. 6659/74, odluka Komisije od 10. decembra 1975.
X. protiv Nemačke, br. 8098/77, odluka Komisije od 13. decembra 1978, OI 16
X. protiv Švajcarske, br. 8500/79, odluka Komisije od 14. decembra 1979, OI 18
X. protiv Švajcarske, br. 9012/80, odluka Komisije od 9. decembra 1980, OI 25
X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 6998/75, izveštaj Komisije od 16. jula 1980.
X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, od 5. novembra 1981, Serija A br. 46

—Y—Z—

Yankov protiv Bugarske, br. 39084/97, ECHR 2003-XII
Yefimenko protiv Rusije, br. 152/04, od 12. februara 2013.
Yoh-Ekale Mwanje protiv Belgije, br. 10486/10, od 20. decembra 2011.
Z.H. protiv Mađarske, br. 28973/11, od 8. novembra 2012.